

***socialno
delo***

LETNIK XXVI - 1987

št. 4

časopis za teorijo in prakso

Socialno delo - časopis za teorijo in prakso

Izdajajo:

Skupnost socialnega varstva Slovenije
Republiški komite za zdravstveno in socialno varstvo
Zveza društev socialnih delavcev Slovenije
Višja šola za socialne delavce v Ljubljani

Izdajateljski svet:

Zofka Stojanovič, (predsednica), Nada Govc, Franc Hočevar,
Blaž Mesec, Jože Valenčič

Uredniški odbor:

Dr. Franci Brinc, Marija Cigale, Franc Hočevar, Blaž Mesec,
Jože Valenčič

Glavni in odgovorni urednik:

Blaž Mesec

Lektorica:

Alenka Gložančev

Naslov uredništva: in uprave:

Ljubljana, Šaranovičeva 5, tel. 316-370, 311-250

Časopis izhaja štirikrat letno, praviloma ob koncu vsakega
četrtletja

Tipkanje: Stella Osmak, Izvedba: Birografika BORI

Leto 26

Ljubljana 1987

Št. 4

UDK 304 + 36

UDC 304 + 36

VSEBINA

ČLANKI

- **Franč Dolenc**
Kako hitreje reševati problematiko otrok begavcev romskega
porekla 255
- **Miha Rotar**
Strokovna skupina za delo z otroki in mladostniki z motnjami
vedenja in osebnosti pri centrih za socialno delo Koper, Izola,
Piran 262
- **Milko Poštrak**
Nekaj izhodišč za delo na področju preprečevanja odklonskih po-
javov med mladimi na Centru za socialno delo občine Ljubljana-
Center 274

POROČILA

- Koliko je socialnega v jugoslovanski otroški psihiatriji danes. Ob
III. jugoslovanskem kongresu nevrologije in psihiatrije razvojne
dobe (Anica Kos) 2884
- Mednarodna konferenca o socialni integraciji invalidov (Zvonka
Pretnar) 293

NOVE KNJIGE

- Vedenjske motnje mladostnikov v sodobnem času, ZPM, ČGP De-
lo, Ljubljana 1987 (Milko Poštrak) 296

IZ TVEGA TISKA

- Tovariška terapija (Sonja Žorga) 299
- Psihološka pomoč otrokam iz neugodnega okolja (Sonja Žorga) 307

DOKUMENTACIJA

312

KAKO HITREJE REŠEVATI PROBLEMATIKO OTROK BEGAVCEV ROMSKEGA POREKLA

Franc Dolenc

V Sloveniji in Jugoslaviji se že nekaj let srečujemo s problematiko repatriiranih in deportiranih otrok in mladoletnikov. Vse več otrok, predvsem Romov, ilegalno prestopa državno mejo z Avstrijo in Italijo, in to v organiziranih skupinah, ki jih vodijo odrasle osebe. Te otroke in mladoletnike v inozemstvu prevzamejo takoimenovane "gazde", za katere potem opravljajo različna kazniva dejanja, kot so: kraje, vlomi, prostitucija ter tudi prosjačenje. Vodenje teh otrok v inozemstvo je vedno bolj donosen posel. Cena za enega otroka, ki je usposobljen za opravljanje kaznivih dejanj, se giblje od 20 do 70 starih milijonov. Med temi osebami je največ otrok, starih do 14 let, ki za svoja dejanja še niso kazensko odgovorni.

Policije in pravosodni organi nekaterih zahodnih držav (predvsem Italije, v kateri je največ naših otrok romskega porekla), so zaostrile kaznovalno politiko do oseb, ki izrabljajo mladoletne otroke, da zanje kradejo po avtokampih ali na ulicah večjih mest. Policija te otroke vse bolj množično pošilja nazaj v Jugoslavijo. Otroci policiji pogosto ne izdajo svojih gospodarjev, saj se jih bojijo. Povedo le to, da so iz Jugoslavije in da so njihovi starši jugoslovanski državljani. Takšne izjave italijanski policiji zadoščajo, da jih nato pošljejo do jugoslovanske meje, kjer jih prevzamejo naši obmejni organi, in to zelo pogosto brez prave identitete.

Največ otrok vrnjenih iz Italije, prevzame in obravnava Center za socialno delo Koper (v letu 1986 - 497 otrok). Centri za socialno delo v Mariboru, na Jesenicah, v Novi Gorici in Sežani pa so lani prevzeli skupaj 256 otrok. Nave-

deni centri za socialno delo otroke v večini primerov namestijo v Mladinsko sprejemališče Ljubljana in Maribor. Otroci ostanejo v sprejemališču toliko časa, dokler se ne ugotovi njihova identiteta oziroma dokler niso izpolnjeni pogoji za prevoz otroka v njegovo matično občino. Lani je bilo v Mladinskem sprejemališču Ljubljana 140 otrok iz Hrvaške, 159 iz Bosne in Hercegovine, 96 iz SAP Kosova, 178 iz Srbije, 11 iz Črne Gore, 81 iz Makedonije, 28 iz SAP Vojvodine, niti en repatriiranec-otrok pa ni bil iz Slovenije. Pri vračanju teh otrok v matične občine se pogosto pojavljajo precejšnje težave. Na primer: otrok matične občine nočejo prevzeti z izgovorom, da niso njihovi občani, da so njihovi starši neznanega bivališča, da za te otroke nimajo na voljo zavodov oziroma rejniških družin itd. Pogosto pridejo po otroke v Slovenijo osebe, ki se izdajajo za njihove sorodnike, potem pa jih prepeljejo nazaj v Italijo. Zato ni čudno, da je bilo od 1400 otrok, ki so jih lani prevzeli v Mladinskem sprejemališču, kar 50 % povratnikov.

Nakopičeni in pogosto neresljivi problemi so spodbudili Republiški komite za zdravstveno in socialno varstvo, da v sodelovanju z Zveznim komitejem za delo, zdravstvo in socialno varstvo ter republiški in pokrajinski komiteji za zdravstveno in socialno varstvo organizira prvi jugoslovanski posvet o problematiki deportacije in repatriacije otrok iz Italije in Avstrije. Posvet je bil organiziran 22. in 23. maja letos v Murski Soboti. Poleg že navedenih komitejev so se ga udeležili tudi predstavniki Zveznega sekretariata za notranje zadeve, Republiškega sekretariata za notranje zadeve SR Slovenije, Javnega tožilstva, predstavniki centrov za socialno delo in mladinskih sprejemališč iz vseh republik ter pokrajin.

Na posvetu so predstavniki republik in pokrajin zelo izčrpno osvetlili neugodne gospodarske, družbene in socialne razmere, ki pogojujejo novačenje otrok za opravljanje prepovedanih dejanj v inozemstvu; prisotne so seznanili z ukrepi, ki jih v republikah in pokrajinah sprejemajo, da bi zmanjšali odliv otrok romskega porekla iz njihovih bivalnih okolij. V SR Hrvaški so že ustanovili sprejemališče, kjer celovito obravnavajo deportirane in repatriirane otroke, načrtujejo pa ustanavljanje še enega mladinskega sprejemališča.

V SAP Kosovo je Zavod za socialno politiko iz Prištine pripravil analizo pro-

blematike repatriiranih otrok v tej pokrajini in ugotovili:

- da je 75 % repatriiranih otrok moškega spola,
- da je največ teh otrok starih 13 ali 14 let in da je večina le-teh končala od enega do treh let osnovne šole,
- da so ti otroci po prisilnem povratku iz inozemstva največkrat prepuščeni sami sebi, zato je med njimi velik odstotek povratnikov,
- da največ mladoletnih delinkventov izhaja iz 5 in več članskih družin,
- da 40 % otrok izhaja iz družin, v katerih ni zaposlen noben družinski član,
- da je med repatriiranimi otroki kar 84 % Romov,
- da otroke in mladoletnike pogosto vozijo v Italijo organizirane skupine, in to z vednostjo in privolitvijo staršev,
- da starši teh otrok niso zainteresirani za njihovo varstvo in vzgojo,
- da na Kosovu nimajo nobene strokovne vzgojnoizobraževalne institucije, ki bi celovito obravnavala te otroke.

V Makedoniji se že vrsto let srečujejo s populacijo repatriiranih otrok in mladoletnikov, zato so leta 1985 pripravili celovit program družbene skrbi za te otroke (vključevanje otrok v šole, ureditev stanovanjskih problemov, zaposlovanja, nudenja socialnih pomoči itd.). Rezultati so že vidni, saj se je leta 1986 glede na predhodno leto število repatriiranih otrok zmanjšalo za 50 %. Problem pa ostaja še vedno pereč pri tistih mladoletnikih, ki nimajo končane osnovne šole in se ne morejo zaposliti.

V Srbiji različno rešujejo socialno problematiko teh otrok. Dokaj uspešni so v niški občini. Tam so celovito pristopili k razreševanju socialne problematike Romov. Ogroženim skupinam nudijo različne oblike socialne pomoči, razseljujejo jih iz njihovega romskega naselja, dodeljujejo jim solidarnostna stanovanja, ki se gradijo v različnih območjih mesta, vključujejo jih v šole z drugimi otroci in jih s tem postopno asimilirajo. V centrih za socialno delo v Srbiji bodo pričeli z usposabljanjem strokovnih delavcev za celovito delo z družino, s posebnim poudarkom na romski problematiki, ter organizirali stalno dežurno službo.

Delo z romsko populacijo imajo podobno kot v Srbiji organizirano tudi v SAP Vojvodini in Črni Gori, medtem ko v BiH še niso organizirano pristopili k raz-

reševanju socialne problematike romskih družin, katerih otroci odhajajo v inozemstvo.

Udeleženci posveta so bili enotni glede ocene, da je bilo strokovno srečanje nujno in zelo uspešno. Predlagali so, da bi se prihodnje leto ponovno srečali v Zagrebu in ocenili realizacijo sprejetih sklepov. Ob koncu posveta so udeleženci soglasno sprejeli naslednje sklepe:

1. V občinah, iz katerih izhajajo deportirani in repatriirani otroci, si morajo prizadevati, da bodo s celovitimi družbenimi ukrepi ustvarjali ogroženim skupinam prebivalstva takšne življenjske in delovne pogoje, ki bodo omogočali človeka vredno življenje. V tako ogroženo skupino prebivalstva sodijo predvsem romske družine z mladoletnimi otroci, saj je med deportiranimi in repatriiranimi otroki iz Italije in Avstrije 90 % romskih otrok.
2. V celovito obravnavo najbolj ogroženih skupin prebivalstva (predvsem romske narodnosti) se morajo s svojimi programi vključevati SIS-i s področja zdravstva, otroškega varstva, izobraževanja, zaposlovanja, stanovanjske politike, kulture in telesne kulture, še prav posebej pa skupnosti socialnega skrbstva. Samo s koordinirano akcijo samoupravnih interesnih skupnosti bo moč odpravljati vzroke zaradi katerih materialno ogrožene družine iščejo svojo socialno varnost z nedovoljeno dejavnostjo v Italiji in Avstriji ali celo s prodajo otrok tujim državljanom.
3. V republikah in pokrajinah zagotavljamo otrokom in mladoletnikom posebno družbeno varstvo. V to kategorijo sodijo tudi deportirani in repatriirani otroci.

Družinska zakonodaja nalaga samoupravnim interesnim skupnostim s področja socialnega varstva in njihovim izvajalskim organizacijam, da izvedejo vse potrebne ukrepe, ki naj zaščitljivo koristi mladoletne osebe ter zagotavljajo pogoje za čim hitrejšo vrnitev deportiranih in repatriiranih otrok njihovim staršem in skrbnikom.

Pri tem nosijo največjo odgovornost pristojni centri za socialno delo, ki

izvajajo strokovne naloge na področju družbene skrbi za mladoletne osebe. Centri si morajo ob pomoči širše družbene skupnosti prizadevati, da bodo s celovito obravnavo družine v večji meri vplivali na to, da bi se odpravili vzroki nastajanja socialnih stisk, ki imajo za posledico tudi izseljevanje otrok in mladine v tuje države.

4. Republiški in pokrajinski komiteji za zdravstvo in socialno varstvo naj v sodelovanju s pristojnimi republiškimi in pokrajinskimi interesnimi skupnostmi ter sekretariati za notranje zadeve analizirajo vzroke za odhajanje otrok in mladine romske narodnosti v tujino ter izdelajo programe družbenih ukrepov za preprečevanje tega družbeno negativnega pojava.
5. Skupnosti socialnega skrbstva republik in pokrajin naj določijo center za sprejem deportiranih oziroma repatriiranih otrok, ki jih pravosodni organi Italije in Avstrije izročajo obmejnemu organu v SR Sloveniji. Če republike in pokrajine nimajo sprejemnega centra, naj zagotovijo dežurno službo v tistih občinskih centrih za socialno delo, iz katerih je največ otrok begavcev. O tem naj do konca leta 1987 obvestijo republiške in pokrajinske komiteje za zdravstvo in socialno varstvo.
6. Otroci, ki jih centri za socialno delo ali mladinska sprejemališča iz SR Slovenije vračajo staršem ali skrbnikom v njihove matične občine, morajo imeti spremljevalce. Otroke lahko spremlja le za to pooblaščen oseba centra za socialno delo ali mladinskega sprejemališča. Otroke v Sloveniji lahko prevzemajo le pooblaščen osebje centra za socialno delo tiste občine, iz katere je otrok, ker se sedaj pogosto dogaja, da pride po otroka oseba, ki ga po najkrajši poti ponovno prepelje v inozemstvo. Potrdilo centra za socialno delo morajo imeti tudi starši, ki pridejo po svoje otroke.
7. Pristojne občinske skupnosti socialnega skrbstva, iz katere so deportirani in repatriirani otroci, morajo tekoče poravnovati stroške, ki so nastali ob nastanitvi otrok v mladinskih sprejemališčih v Sloveniji in prevozne stroške za otroke in njihove spremljevalce.

8. Poseben problem predstavlja identifikacija deportiranih in repatriiranih otrok iz Italije in Avstrije. Ti otroci pogosto niso vpisani v matične knjige, pri sebi nimajo nobenih dokumentov, ne dajo pravih osebnih podatkov, ker ščitijo svoje "gazde" itd. Pristojni organi za notranje zadeve si morajo prizadevati, da bo identiteta vsakega deportiranega oziroma repatriiranega otroka ugotovljena in potrjena, preden otroka prevzame pristojna socialna služba.
9. Udeleženci posveta so ugotovili, da je kaznovalna politika do oseb, ki se v Jugoslaviji organizirano ukvarjajo z novačenjem otrok in navajajo otroke na kazniva dejanja v inozemstvu, premila. Republiškim in pokrajinskim sekretariatom za pravosodje in upravo se predlaga, da ob reviziji kazenskih zakonikov proučijo kaznovalno politiko do teh oseb, saj so italijanske oblasti z zaostritvijo kaznovalne politike že uspele zmanjšati število oseb, ki služijo na račun otrok iz Jugoslavije.
10. Republiškim in pokrajinskim komitejem za zdravstveno in socialno varstvo se predlaga, da ustanovijo medresorske komisije za spremljanje problematike deportiranih in repatriiranih otrok iz inozemstva ter koordiniranje družbenih ukrepov za preprečevanje tega družbeno negativnega pojava. V delo medresorske komisije naj se vključijo pristojne republiške samoupravne interesne skupnosti ter predstavniki pravosodja in organov za notranje zadeve.
11. Oba organizatorja posveta, Zvezni komite za delo, zdravstvo in socialno varstvo in Republiški komite za zdravstveno in socialno varstvo se zadolžujeta, da zaključke posveta posredujeta vsem udeležencem posveta v Murski Soboti, skupnostim socialnega skrbstva v republikah in pokrajinah, Zveznemu sekretariatu za zunanje in notranje zadeve, Zveznemu sekretariatu za pravosodje in upravo. Povzetek posveta s sprejetimi zaključki naj se objavi v časopisu Jugoslovanske konference za socialne dejavnosti - Socialna politika.
12. Zveznemu komiteju za delo, zdravstvo in socialno varstvo ter republiškim in pokrajinskim komitejem se predlaga, da informacijo in zaključke po-

sveta obravnavajo na sejah komiteja in da se prizadevajo, da se zaključki posveta dosledno izvajajo v vseh okoljih, v katerih se srečujejo s problemom deportiranih in repatriiranih otrok.

13. Udeleženci posveta sprejemajo pobudo Skupnosti socialnega skrbstva Hrvatske, da v letu 1988 organizira posvet s podobno vsebino z namenom, da preverimo, kako se uresničujejo sklepi, sprejeti na posvetu v Murski Soboti.

Franc Dolenc, socialni delavec, namestnik predsednika republiškega Komiteja za zdravstveno in socialno varstvo, Ljubljana.

STROKOVNA SKUPINA ZA DELO Z OTROKI IN MLADOSTNIKI Z
MOTNJIAMI VEDENJA IN OSEBNOSTI PRI CENTRIH ZA
SOCIALNO DELO KOPER, PIRAN, IZOLA

Miha Rotar

Jeseni 1985 je bila na pobudo strokovnih delavcev obalnih Centrov za socialno delo ustanovljena na obali študijska skupina za delo s populacijo otrok in mladostnikov z motnjami v vedenju in osebnosti (MVO).

Pokazalo se je namreč, da je stikov med strokovnimi delavci premalo in da lahko uspešno delamo le povezani med seboj.

Poleg delavcev v centrih predstavljajo skupino še strokovni delavci v ustanovah, s katerimi centri tesno sodelujejo in ki se ravno tako ukvarjajo s to populacijo otrok in mladostnikov (in sicer: mladinski sodnik, namestnik javnega tožilca iz Kopra, pedopsihiatrinja iz pedopsihiatričnega dispanzerja v Luciji, kriminalista UJV Koper in terapevti terapevtskih skupin za otroke z MVO pri CSD Piran), občasno in po potrebi pa se srečanja skupine udeležujejo še drugi strokovni delavci SCZ in drugih obalnih ustanov, ki jih zanima to področje dela (direktorji CSD, tajniki OSSS, šolske svetovalne službe, predstavnica Svetovalnega centra Koper in sodnica za prekrške iz Pirana).

Skupina se sestaja redno, praviloma vsak prvi četrtek v mesecu v Centru za socialno delo Koper. Ima svojega vodjo, z njeno ustanovitvijo pa je seznanjena tudi obalna SZDL.

Sprva so trajali sestanki dve uri, sčasoma pa je postal ta čas prekratek, in tako so srečanja prerasla študijske dopoldneve.

Ob ustanovitvi skupine smo oblikovali splošne smernice za naše delo in utemeljili glavne dialoge, ki naj bi jih opravljala naša srečanja. Na vsakem srečanju sestavimo podrobnejši dnevni red naslednjega sestanka. O delu in razpravah na teh študijskih dopoldnevih vodimo zapisnik.

K obravnavi posameznih tem smo povabili tudi dva predavatelja iz Ljubljane. O tem, kako potrebna so ta študijska srečanja in da na njih obravnavamo resnično zanimiva in pereča vprašanja, priča že to, da je udeležba zvečina polnoštevljena.

Glavne smernice našega dela so:

1. obravnavanje širših problemov, ki zadevajo delo članov skupine, in oblikovanje mnenj o njih (prenova organizacij za usposabljanje otrok in mladostnikov z motnjami v telesnem in duševnem razvoju, ustanavljanje stanovanjskih skupin, prostovoljno delo, preventivna dejavnost itd.);
2. strokovno poglobljeno razpravljanje o posameznih vprašanjih, s katerimi se člani skupine srečujejo pri svojem delu; pomembno je, da ta vprašanja lahko obravnavamo z različnih vidikov (pravnega, specialpedagoškega, psihološkega, pedopsihiatričnega, socialnega itd.);
3. strokovno izpopolnjevanje članov skupine (obravnavanje strokovne literature, predavanja, poročila s seminarjev, kongresov in drugih strokovnih srečanj ipd.).

Iz zapisnikov o našem delu je razvidno, da smo se teh usmeritev držali, sproti pa smo srečanja dopolnjevali tudi z drugimi aktualnimi temami.

I.

Ena izmed tem, ki smo ji na naših srečanjih posvečali največ skrbi, je bilo razpravljanje o osnutku prenove organizacij za usposabljanje otrok in mladostnikov z motnjami v telesnem in duševnem razvoju. Osnutek je pripravila v ta namen ustanovljena komisija pri republiškem zavodu za šolstvo. Na naših srečanjih smo podrobno obdelali predvsem tisti del osnutka, ki se nanaša na MVO populacijo, in pripravili svoja mnenja in pripombe. Ustanovili smo tudi posebno delovno skupino, ki se je ukvarjala s tem. Naše mnenje je bilo, da so izhodišča, ki jih ponuja osnutek, ustrezna in dobro postavljena, zato vanje nismo posegali; pripravili pa smo analizo o potrebah na našem področju in oblikovali konkretne naloge, ki bi jih morali opraviti na podlagi usmeritev iz osnutka. Po našem mnenju bi se bilo treba na obalnem področju čimprej io-

titi ustanavljanja stanovanjskih skupin, ki bi dopolnjevale dosedanje zavodsko vzgojo. Svoje ugotovitve in razvojne načrte smo obdelali v pripombah in dopolnitvah k delovnem osnutku konceptualnih izhodišč za ustanavljanje in razvoj stanovanjskih skupin in eksperimentalno spremljanje njihovega delovanja. Pripombe smo poslali republiški komisiji.

Naše ugotovitve so, če jih na kratko povzamemo, take:

- a) Stanovanjske skupine bi v obalnih občinah potrebovali zlasti za pošolsko mladino (po 14. letu - vsaj 29 primerov), medtem ko za šolsko mladino (do 14. leta - 11 primerov) takšne skupine ta hip še niso tako nujno potrebne, saj je teh otrok manj, poleg tega pa lahko za zdaj te naloge še kolikor toliko zadovoljivo opravljajo obstoječi vzgojni zavodi. Seveda bi bila tudi ta mladina potrebna intenzivnejšega vodenja in usmerjanja, vendar trenutne možnosti še ne dopuščajo razmišljanja o stanovanjskih skupnostih za te otroke.
- b) Ustanavljanje stanovanjskih skupin je na obalnem področju nemara še nujnejše kot drugod zaradi nekaterih posebnih okoliščin:
  - Intenzivno priseljevanje od leta 1954 naprej močno spreminja življenjski slog tako posameznikov kakor družin. To je toliko bolj pereče, ker spadajo priseljenci zvečine med manj izobražene in materialno šibke plasti prebivalstva. Vzrok za tolikšno spreminjanje populacijske sestave je zlasti ekstenzivni razvoj gospodarstva (koprsko pristanišče, Tomos, gostinstvo, gradbeništvo).
  - Nizka življenjska in kulturna raven skupaj z lomljenjem tradicionalnih življenjskih vzorcev (slabe stanovanjske razmere, majhne gnotne možnosti, patriarhalni odnosi ipd. na eni strani in emancipacija žensk zaradi zaposlovanja, rahljanje starih družinskih vezi in razpadanje nekdanjih velikih družin na manjše ipd. na drugi strani) podira klasično razdelitev vlog v družini, to pa povzroča močne pretrese tako med zakonci in še bolj pri otrocih, ki se v tem vmesnem kaosu med propadajočimi stari vrednotami in še neizoblikovanimi novimi najteže znajdejo in nemalekrat sploh izgubijo vsako orientacijo. Dodati pa je treba še družine, ki zaradi navedenih vzrokov ali posebnosti poklicev na obalnem področju (pomorci, sezonci, delo v Italiji) živijo bolj ali manj ločeno ali pa so

matere samohranilke.

- Vse to se kaže v naraščanju najrazličnejših socialnih problemov na našem področju (alkoholizem, kazniva dejanja, razpadi družin idr.). Zlasti vznemirljivo pa je, da so pri teh negativnih pojavih vse večkrat udeleženi otroci in mladostniki. Vseh teh problemov naši centri kratko malo ne morejo več obvladovati, čeprav se zadnji čas, zlasti ko gre za otroke, ukvarjajo tudi z alternativnimi oblikami preventivnega dela (terapevtske skupine), ravno tako pa, vsaj kar zadeva mladino, tudi vzgojni zavodi in delo v njih ne zadoščajo.
- Vse to zahteva, da na obalnem področju čimprej razvijemo poleg vseh vrst preventivnih dejavnosti še ustrezno prevzgojno delo v stanovanjskih skupinah. Ustanovitev teh skupin je torej neizbežna in nujna, seveda pa tudi nadvse zahtevna naloga, saj ne zadošča samo spoznanje, da so potrebne, marveč je treba poskrbeti tudi za ustrezne kadrovske, finančne, prostorske in druge možnosti zanje.

c) Naša skupina je pri svojih pripombah vse to upoštevala in izdelala naslednje akcijske usmeritve:

1. Stanovanjske skupine naj bi bile v začetku organizacijske enote pri CSD v obalnih občinah. Po eksperimentalnem obdobju se bo pokazalo, kakšna organizacija je najustreznejša – da ostanejo še naprej povezani s CSD ali da postanejo samostojne.
2. Vsaka občina (oziroma CSD) naj bi imela svojo stanovanjsko skupino. Glede na sedanjo mrežo srednjih šol naj bi bili mladostniki vključeni v stanovanjsko skupino v tisti občini, kjer hodijo v šolo. Izredno pomembno je namreč, kot menimo, da otroke ne iztrgamo iz njegovega okolja. Za začetek naj bi se po predlogu republiške komisije ustanovila eksperimentalna stanovanjska skupina pri CSD Koper, potem pa bi po njenem zgledu ustanovili stanovanjski skupini še v Izoli in Piranu.
3. Stanovanjske skupine naj bi imele otroke v popolni oskrbi, obstajale pa naj bi tudi možnosti za dnevno vodenje.
4. Delo z mladostniki v teh skupinah mora biti specialpedagoško, interdisciplinarno in timsko. Poleg dodeljenih stalnih pedagogov bi morali pri njem sodelovati strokovni delavci CSD, po potrebi pa tudi drugi.

Čimprej je treba izdelati podroben delovni program z metodičnimi smernicami za delo v stanovanjskih skupinah.

5. Delo z mladostniki v stanovanjskih skupinah lahko opravljajo, kot menimo, samo delavci z ustrežno (družboslovno) višjo ali visoko izobrazbo, in seveda, ustreznimi osebnostnimi lastnostmi in nagnjenji.
6. Za te kadre je treba organizirati nenehno sistematično dopolnilno strokovno usposabljanje in izobraževanje. Ravno tako je treba premisliti tudi o supervizijski in svetovalni strokovni pomoči tem delavcem.
7. Pri ustanavljanju in delovanju stanovanjskih skupin bodo morale ves čas sodelovati vse službe, ki se na našem področju ukvarjajo s problematiko otrok in mladostnikov.
8. Stanovanjske skupine naj bi se financirale po naslednjem ključu:
  - republiška izobraževalna skupnost naj bi iz svojega proračuna zagotovila sredstva za nakup oziroma adaptacijo potrebnih stanovanjskih prostorov in opreme ter financirala prvo eksperimentalno skupino (v Kopru);
  - občinska izobraževalna skupnost naj bi prispevala sredstva za vzgojno-izobraževalni del programa stanovanjskih skupin;
  - občinska skupnost socialnega skrbstva naj bi dala sredstva za oskrbne stroške gojencev.
9. Predloge, kateri mladostniki naj se dodelijo stanovanjskim skupinam, bodo dajali CSD v soglasju z drugimi svetovalnimi službami in starši po predpisanem uradnem postopku.

Precej koristnih misli v zvezi s stanovanjskimi skupinami se nam je utrnilo na naši strokovni ekskurziji pri že obstoječih stanovanjskih skupinah v Ljubljani, ki delujejo pri VZ Logatec in Višnja gora, in pa, ko nas je obiskal član republiške komisije za prenovo Franc Imperl. Odzval se je našemu vabilu in nas na enem od naših srečanj temeljito seznanil z zasnovo osnutka prenove in njegovimi glavnimi intencijami. Podprl je naše načrte za ustanavljanje stanovanjskih skupin, saj je tudi sam menil, da so v našem območju nadvse potrebne. V njih bi se namreč

- obravnavale prehodne težave mladostnikov z MVO,

- nadomeščala zavodska vzgoja,
- nadaljevala zavodska vzgoja.

V prihodnje torej čaka našo skupino oziroma komisijo, ki smo jo sestavili, kot prva naloga, da izdela akcijski program, pritegne k njegovemu izvajanju vse strokovne in pristojne družbenopolitične dejavnike in tako ustvari realne možnosti za ustanovitev prve stanovanjske skupine v Kopru.

Naslednji sklop vprašanj, ki ga je obravnavala naša študijska skupina, se nanaša na prostovoljno delo na našem področju in dosedanje izkušnje v zvezi z njim.

K obravnavanju te tematike nas je spodbudilo zlasti jugoslovansko posvetovanje o prostovoljnem delu v socialnih dejavnostih, ki je bilo leta 1985 v Ljubljani. Razpravljali smo o tem, kakšne so možnosti za prostovoljno delo z MVO populacijo na obalnem področju, in pri tem zadeli zlasti ob naslednja vprašanja:

1. kdo je prostovoljec;
2. ali je prostovoljec tudi tisti, ki se s tem delom ukvarja med študijsko prakso;
3. kako bi bilo treba reorganizirati naše CSD, če bi prostovoljno delo res postavili na noge, oziroma kje so meje strokovnega dela CSD;
4. kdo naj bo mentor takega dela; v zvezi s tem vprašanjem pa sta še naslednji dve:
  - ali je na obali takšno delo sploh možno, glede na to da tukaj ni študentskega centra, in
  - kako povezati strokovno in prostovoljno delo.

Direktorica CSD v Kopru Marija Perkovič nam je ob tem povedala, da sta leta 1984 koprski CSD in Dom učencev Heroj Tito to dejavnost že začela, žal pa je delo po odhodu učencev, ki so ga opravljali, zamrlo, povrhu pa se je pokazalo, da mora potekati na trdnejših strokovnih temeljih.

Med razpravo smo ugotovili, da ta hip na obalnem področju ni možnosti, da bi začeli organizirati prostovoljno delo v zaželeni obliki, kajti pri sedanji kadrovski zasedenosti CSD so strokovni delavci že tako preobremenjeni, zato se ne bi

mogel nihče posvetiti temu zahtevnemu delu.

Preden bi se lotili česa takega, bi bilo treba vsekakor izdelati natančen akcijski načrt, poleg strokovne plati bi moral obsegati tudi kadrovski in finančni program. K izpeljavi akcije bi bilo treba obvezno pritegniti mladinske organizacije v naših občinah, kajti prevzeti bi morale del konkretnih nalog in obveznosti.

Strinjali smo se, da lahko naša študijska skupina trenutno stori edino to, da da pobudo za oživitve te dejavnosti na obali. Z našo zamisljivo bomo najprej seznanili obalne srednje šole in koprsko pedagoško akademijo. Vsem bomo poslali pismeno vabilo k sodelovanju, poleg tega pa bomo vodstva omenjenih šol tudi osebno obiskali in jim podrobneje predstavili zamisel o prostovoljnem delu. Dal bomo tudi pobudo, naj bi bilo prostovoljno delo del obvezne študijske prakse študentov pedagoške akademije.

II.

Razpravljanja o teh stvareh so neizbežno pripeljala do pogovorov o tem, kako mladina na našem področju preživlja svoj prosti čas in koliko možnosti sploh ima, da ga konstruktivno izrabí. Ugotovili smo, da teh možnosti malodane ni in da mladini dejansko ne preostaja skoraj nič drugega, kot da se zbira po cestah, parkih, stanovanjih, garažah, kletih, gostinskih lokalih, disco klubih, plažah ipd. Vse te združbe so prepuščene bolj ali manj same sebi in nič čudnega ni, če so med njimi tudi negativne. O tem je bil med drugim govor v intervjuju Mihe Rotarja za radio Koper jeseni 1985, sploh pa bi zaslužila ta tematika širšo obravnavo.

Naša skupina je o njej širše razpravljala ob predavanju strokovnega delavca na Inštitutu za kriminologijo v Ljubljani, mag. Bojana Dekleve. Govoril nam je o mladinskih združbah in odklonskem vedenju. Seznanil nas je z izsledki teh raziskav, ki so jih na inštitutu izvedli v letih 1982-1986. Temeljno spoznanje je: združevanje mladine samo po sebi ni nič slabega, narobe, je nadvse normalno in potrebno; problem nastane, ko zadenemo ob možnosti, ki jih mladina za to združevanje ima. Glavno preventivno delo bi bilo torej treba zastaviti takoj.

Raziskave tudi kažejo, da se v Sloveniji starost storilcev kaznivih dejanj znižuje in da med njimi narašča delež otrok med 13. in 14. letom, prevladujejo pa otroci iz nižjih družbenih plastí.

Ena od raziskav se je konkretno ukvarjala z negativnimi mladinskimi združbami v SRS. ugotovila je, da jih je približno 40, da so praviloma manjše (5-7 otrok), tesno prijateljsko povezane, občasne ali trajne.

Med razpravo po predavanju smo govorili predvsem o takih združbah v obalnih občinah in preventivnem in prevzgojnem delu z otroki, ki jih sestavljajo. Irena Fister je kot tipično navedla t.i. "garaže", skupino, ki se zbira v koprskem OI-mu, Miha Rotar in dr. Milojka Kopilovič pa sta orisala tipično združevanje otrok v Piranu.

Ob tem se je razvnela razprava, prvič, o tem, kakšne možnosti imajo otroci za združevanje, in drugič, o tem, kako se otrokom približati. Strinjali smo se, da je najbrž res najustreznejša sodobna ameriška metoda, ki se ravna po načelu: "Pojdimo tja, kjer otrok je", namesto da problematične otroke kličemo na obravnavo v pristojne ustanove. Slednje je mogoče in koristno šele potem, ko z otrokom že nekaj časa delamo v njegovem vsakdanjem okolju.

Za takšno delo ho treba doseči več delovne povezanosti, sodelovanja med CSD, svetovalnimi centri, šolami, ZSM, SZDL, KS, kriminalisti in drugimi. Zametki te dejavnosti in prvi uspehi pa se kažejo v delu terapevtskih skupin v Piranu.

Marsikateri podatek, ki ga je v svojem predavanju navedel mag. Dekleva, se močno ujema s podatki, ki smo jih izvedeli iz zaključnih poročil CSD, UNZ, sodišča in TJT o delu z MVO populacijo v letu 1986. Zlasti vznemirljivo je, da zlasti v zadnjih dveh letih močno narašča mladostniško prestopništvo v vseh treh obalnih občinah. Posebej vidno je, da je med storilci kaznivih dejanj iz leta v leto več otrok in mlajših mladoletnikov. Najpogostejša kazniva dejanja so tatvine, nasilništvo in uničevanje tuje lastnine. Poleg tega se pri teh otrocih slabša učni uspeh, so nemirni in agresivni, vse bolj pa je med njimi razširjeno tudi čezmerno uživanje alkohola.

Kriminaliteto med mladostniki lahko preprečujemo samo s še tesnejšim sodelovanjem strokovnih služb, pritegnitvijo staršev, da bodo pri delu pomagali in se zanj zanimali, in podporo vseh družbenopolitičnih dejavnikov.

Zaradi teh vznemirljivih podatkov je nujno, da naši centri okrepijo predvsem svoje preventivno delo, še zlasti med osnovnošolskimi otroki. Pri tem je treba izpopolnjevati spoznanja in izkušnje, ki so si jih pri preventivnem delu pridobili v CSD Piran, kjer že dve leti delujeta terapevtski skupini za osnovnošolske otroke s težavami v odraščanju.

Na enem izmed srečanj smo tako predstavili delo omenjenih terapevtskih skupin. Ena zajema otroke od 1. do 4. razreda osnovne šole, druga pa otroke od 5. do 8. razreda, in sicer gre za različne otroke z osnovnih šol v piranski občini. Piranski CSD je vse te otroke in njihove družine že prej dalj časa individualno obravnaval, v glavnem na pobudo šolskih svetovalnih delavcev.

Skupini se sestajata po enkrat tedensko in delata vsaka po svojem posebnem programu. Vodita ju po dva terapevta, skupini imata tudi svojega supervizorja. Ob koncu šolskega leta skleneta skupini svoje delo na enotedenskem terapevtskem taboru, lani je bil v Smledniku, letos pa v Dobrni.

To preventivno delo se je že doslej izkazalo za zelo koristno, to dokazuje med drugim že dejstvo, da noben od otrok, ki so zajeti v delo skupin, odtlej ni več ponovil kaznivega dejanja, pri večini se je zboljšal tudi učni uspeh. Žal ovirajo delo skupin neprimerni prostori pa tudi sodelovanje staršev je šibko. To prepotrebno delo bomo poskusili v občini še izboljšati in razširiti, predvsem pa bomo morali prepričati starše, da je za napredovanje njihovih otrok nujno, da tudi oni sodelujejo pri delu terapevtskih skupin.

(Več o terapevtskih skupinah je napisano v članku Terapevtska skupina v Piranu in njen razvoj, objavljenem v letošnji 25. številki Ptíčkov brez gnezda, pripravljamo pa tudi poročilo o izvedbi terapevtskih taborov v Smledniku in Dobrni.).

Na več srečanjih smo obravnavali posamezne zahtevnejše primere MVO otrok.

Takšne predstavitve so pripravili delavci vseh treh CSD, v prihodnje pa naj bi nam o svojih izkušnjah govorili tudi strokovni delavci od drugod.

Tako skupno obravnavanje nam omogoča, da vsak primer analiziramo z različnih strokovnih vidikov in ugotovimo, kako ravnati. S tem na eni strani pomagamo posameznim članom skupine razreševati strokovne dileme, s katerimi se srečujemo pri vsakdanjem praktičnem delu, na drugi strani pa se razbremenjujemo, to pa je nadvse pomembno s psihohigienskega stališča. Pomembno je tudi, da ob takih analizah spoznavamo, kako se nekega problema lotevajo različne strokovne službe. S tem dobivamo širši vpogled v potek obravnavanja nekega mladostnika, hkrati pa nam to omogoča, da s skupnim delom marsikdaj preprečimo nepotrebno odpiranje ran, ki bi jih mladostnik sicer utegnil po nepotrebnem dobiti med neizbežnimi obravnavami pri različnih službah.

Ravno ta del naših študijskih srečanj članov skupine najbolj koristi, saj nam daje potrebne strokovne povratne informacije (feedback), ki jih drugje ne moremo dobiti, to pa nam pomaga, da se pri praktičnem delu oglbamo rutini in ga nenehoma izboljšujemo, poleg tega pa nam je odziv kolegov v veliko moralno podporo, ki jo pri svojem zahtevnem delu nujno potrebujemo, saj bi sicer nemalokrat imeli vtis, da delamo v prazno.

III.

Član skupine, ki se udeleži kakega strokovnega posvetovanja, seminarja ipd., pripravi o tem poročilo, zato da se z vsebino seznanimo tudi drugi. Zaradi pičlih finančnih sredstev, ki so v naših CSD na voljo za strokovno izpopolnjevanje, namreč ni mogoče, da bi se strokovnih srečanj udeleževalo po več strokovnih delavcev, čeprav bi bilo to nemalokdaj potrebno in koristno. S takim medsebojnim obveščanjem o novostih na našem področju tako vsaj deloma zapolnjujemo to vrzel.

Eno tako srečanje smo pripravili tudi sami, in sicer 16.4.1987 v prostorih Centra za korekcijo sluha in govora v Portorožu. Povabili smo direktorje slovenskih vzgojnih zavodov, predstavnike republiškega zavoda za šolstvo, republiških komi-

tejev za vzgojo in izobraževanje ter zdravstveno in socialno varstvo in republiškega sekretarja za pravosodje. Z gosti smo se pogovarjali o konceptualnih izhodiščih za ustanavljanje stanovanjskih skupin in prenovi slovenskih vzgojnih zavodov, s svojo razpravo pa smo se neposredno vključevali tudi v program Vala 202 na ljubljanskem radiu.

Povabljeni smo poleg tega seznanili z razvojem in oblikami preventivnega dela na obali, načrti za prihodnost, in seveda, s težavami, ki nas pestijo.

Po uradnem delu srečanja smo si skupaj ogledali sedanjí Center za korekcijo sluha in govora in novo lokacijo zanj, ob tem pa med prostim pogovorom izmenjali še kopico izkušenj in mnenj.

Prilavili smo tudi dve strokovni ekskurziji, že omenjeno k stanovanjskim skupinam v Ljubljani in pa v vzgojni zavod v Preddvoru pri Kranju. Tamkajšnji kolegi so nas seznanili s svojim delom in nam razložili svoje izkušnje in probleme, ob katere zadevajo, mi pa smo jim povedali nekaj več o tem, kar delamo na obali.

Škoda je, da nam finančne možnosti ne dopuščajo, da bi pripravili več takih srečanj, zlasti ker je na našem področju dela sodelovanje z drugimi strokovnjaki v Sloveniji nujno potrebno. Pri vsakdanjem delu namreč lahko človek kmalu otopi in začne ravnati rutinsko, izmenjavanje mnenj s kolegi pa ga, obratno, sili, da preskuša in uporablja zmeraj nova spoznanja in metode.

IV.

V prihodnje bo naša študijska skupina nadaljevala delo, ki si ga je zadala ob ustanovitvi, hkrati pa ga bo dopolnjevala z novimi nalogami, ki so se pokazale med našim delovanjem in jih vnaprej ni bilo mogoče predvideti.

1. Predvsem bi radi skupino razširili še s strokovnimi delavci iz ČSD Sežana, Postojna in Ilirska Bistrica.
2. Več se bomo ukvarjali z najnovejšo strokovno literaturo, saj smo doslej to malce zanemarjali, in se udeleževali vseh strokovnih srečanj na obali in drugod.

3. Vsak član skupine naj bi v prihodnje temeljito obdelal vsaj eno temo iz naše stroke in jo predstavil drugim članom skupine. Iz tako zbranega gradiva nameravamo pozneje sestaviti krajši povzetek in ga ponuditi osnovnim in srednjim šolam, ki jih ta problematika zanima, na njihovo željo pa bi jim potem poslali tudi predavatelje.
4. Več pozornosti moramo posvetiti objavljanju člankov o našem delu, zlasti ker na nekaterih področjih strokovnega dela z MVO populacijo orjemo ledino. Ravno tovrstne izkušnje so lahko pomembna informacija in spodbuda za strokovne delavce v drugih CSD po Sloveniji.
5. Radi bi pripravili več posvetovanj in okroglih miz o posameznih področjih našega dela in organizirali tudi kak vseslovenski seminar. Menimo, da bi bila zanj trenutno najprimernejša tema skupinsko terapevtsko delo z rizično populacijo v CSD.

Upamo, da nam bo uspelo zadovoljivo opraviti vse te naloge, seveda pa je marsikaj odvisno tudi od prostorskih in finančnih možnosti in razumevanja v okolju, kjer delamo.

Miha Rotar, specialni pedagog, vodja študijske skupine pri CSD Koper, Piran in Izola.

NEKAJ IZHODIŠČ ZA DELO NA PODROČJU PREPREČEVANJA OD-
KLONSKIH POJAVOV MED MLADIMI NA CENTRU ZA SOCIALNO
DELO OBČINE LJUBLJANA-CENTER

Milko Poštrak

I. Nekaj teorije

Pešič (1981) loči tri kriterije za določanje odklonskosti - normativni, reakti-
vni in vrednostni kriterij.

- a) Normativni kriterij izhaja iz družbenih norm, torej pravil obnašanja ljudi v družbi. Te norme predstavljajo sistem predpisanih medsebojnih pravic in obveznosti. S tega vidika je odklonsko vedenje tisto, ki odstopa od družbene dovoljenega in predpisanega. Seveda pa je normativni kriterij relativen, saj določeno ravnanje v določenih družbenih sistemih - in tudi že v določenih družbenih skupinah oziroma razredih v posamezni družbi - lahko pomeni odklon, v drugih pa ne.
- b) Reaktivni pristop upošteva reakcijo okolja na določeno ravnanje. Če okolje vrednoti dejanje posameznika kot odklonsko in pri tem uporablja stigmatizacijo kot metodo, govorimo o reaktivnem kriteriju prepoznavanja odklonskosti. Za ta proces morata biti zadovoljena dva pogoja. Prvi je spopad interesov, drugi pa ravnotežje določenih posameznikov oziroma skupin glede družbene (ne)moči. V reaktivni pristop namreč niso vključeni primeri, pri katerih družbene reakcije ni. Za izostanek reakcije sta v glavnem dva vzroka: subjekt lahko preprosto spregleda, da je bilo odklonsko dejanje storjeno oziroma to dejanje ne ogroža njegovih interesov, subjekt ima lahko toliko družbene moči, da preostali del družbe "ne upa" ugotavljati odklonskosti. Tako neko dejanje ni evidentirano in s stališča reaktivnega pristopa sploh ne obstaja.
- c) Tretji vrednostni pristop, je širši in izhaja iz družbenih vrednot, ki jih določena družba propagira oziroma je k njim usmerjena. Na osnovi teh vred-

nostnih izhodišč ločimo dva vidika odklonskega vedenja:

- Odklonsko vedenje, ki izhaja iz neskladja med vladajočimi formalnopravnimi in politično institucionaliziranimi vrednotami po eni strani ter med vrednotami, ki so v družbi latentne oziroma realno prisotne, vendar niso verificirane niti formalnopravno niti politično.
- Drugi vidik vrednostnega kriterija je širši; njegova osnova so vrednote, ki imajo oziroma naj bi imele za človeka splošnejši, univerzalnejši pomen, pri čemer ni pomembno, če jih družba priznava ali ne. Seveda bi bilo pri tem potrebno najprej definirati oziroma ugotoviti, katere so tiste "univerzalne človekove potrebe", kar pa je nekoliko metafizično in utopično početje. Če bi (po "kakšnem čudežu") to le bilo storjeno, bi dobili kriterij za ugotavljanje uspešnosti organiziranosti določene družbe. Družba bi bila seveda tem uspešnejše organizirana, kolikor več "univerzalnih človekovih potreb" bi zadovoljila oziroma kolikor bi omogočila optimalno razvijanje človekovih kreativnih potencialov in optimalno zadovoljevanje njegovih potreb. Ta definicija je v nekoliko mutirani obliki prisotna tudi v daljnosežni usmeritvi naše družbe namreč v vzpostavitvi "vsestransko razvitega človeka" in "komunistične (torej idealne) družbe".

Na podlagi povedanega sledi, da je odklonsko obnašanje v določenem konkretnem primeru torej tisto, ki odstopa ali celo nasprotuje vladajočim vrednotam in normam, ki so (vsaj) domnevno oziroma propagirano skupne za večino članov družbe. Ta definicija naj kljub nekaterim pomanjkljivostim za naše potrebe zadošča. Z njo so namreč usklajeni tudi zakonski predpisi in samoupravna ureditev, ki so pravna podlaga za to področje. To so Zakon o kazenskem postopku, Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij, Kazenski zakon SRS, Zakon o prekrških terostali zakoni in predpisi, ki pravno urejajo področje odklonskega obnašanja nasploh in za mladinsko problematiko posebej.

Naše delo na področju odklonskih pojavov med mladimi ponavadi razdelimo na preventivno in kurativno.

- a) Preventivno delo na področju odklonskega vedenja mladih je delo z ogroženimi skupinami prebivalstva, s tistimi kategorijami, za katere na podlagi teoretičnih raziskovanj in praktičnih spoznanj ugotavljamo, da se pri njih

najpogosteje ali celo izključno pojavlja odklonsko vedenje.

- b) Kurativno delo zajema našo intervencijo po že ugotovljeni odklonskosti - ponavadi preko prijav UNZ ali dopisov sodišča.

Ker v pričujočem prispevku obravnavamo zlasti izhodišča za preprečevanje odklonskosti, naj v zvezi s kurativnim delom na področju odklonskosti omenimo le, da vodimo pogovore z evidentiranimi mladostniki, odbiramo socialno anamnezo, ki smo jo dolžni posredovati sodniku za mladoletnike ter sodniku za prekrške, da sodelujemo s sodišči in UNZ v postopkih zoper mladoletnike, da vodimo pripravljalni postopek, da izvajamo ukrep strožjega nadzorstva organa socialnega skrbstva oziroma spremljamo izvajanje ostalih disciplinskih ali varnostnih ukrepov ter drugih ukrepov strožjega nadzorstva; prav tako spremljamo mladoletnika tudi po prenehanju izvajanja vzgojnega ukrepa, mu pomagamo pri urejanju pomembnih vprašanj - npr. pri iskanju zaposlitve, pri izbiri šolanja, pri reševanju stanovanjskega problema, pri urejanju odnosov v družini itd. S temi mladoletniki se ukvarja tudi skupina, ki jo že več let organiziramo na našem CSD. Prostovoljci se individualno ukvarjajo s posameznimi ogroženimi mladostniki, na skupnih sestankih pa osvetljujemo in analiziramo probleme.

Daljnosežna usmeritev socialne politike nasploh, na področju odklonskega vedenja mladih pa še posebej, teži k vse večjemu poudarjanju pomena preventivnega dela. Dosledno in učinkovito preprečevanje vzrokov za pojavitev odklonskega vedenja mladih seveda daljnosežno pomeni reduciranje takšnega odklonskega vedenja, s tem pa vse manjšo potrebo po kurativnem delu. Na CSD prav v zadnjem času v procesu reorganizacije dela uvajamo vrsto preventivnih dejavnosti, kar pomeni predvsem terensko in le v manjši meri tudi pisarniško delo.

Pogoj za učinkovito preprečevanje odklonskega vedenja mladih je seveda poznavanje vzrokov zanj.

V zvezi s tem pravi dr. **Milica Bergant** v delu Slovenski mladostniki na krivi poti (1973):

"Ne glede na stalno spreminjanje pojavnih oblik sodobnega mladinskega prestopništva in spreminjanja etiologije pa so vse dosedanje raziskave odkrile ne-

ko skupno splošno značilnost: to je vrsta težavnih ali za razvoj neugodnih okolščin življenja in hujših napak v uporabljenih vzorcih in metodah socializacije, in to že v osnovnih, primarnih socializacijskih skupinah - družinah. Posledice napačnih vzgojnih metod so tem hujše, čim večje in višje cilje postavlja pred socializacijo posameznika zunanje družbeno življenje - sodobna industrijsko razvita družba".

Do podobnih ugotovitev so prihajali tudi ostali avtorji s tega področja. Tako je na primer dr. **Katja Vodopivec** (v publikaciji *Življenjske razmere delinkventne mladine*, 1960) ugotavljala, da lahko stori mladoletnik kaznivo dejanje ali

- iz želje, da zadovolji svoje potrebe, torej ga sproži motivacijski mehanizem, ali
- zaradi sproščanja čustvene napetosti, ki se je razvila zato, ker mladoletnik dalj časa ni mogel primerno zadovoljevati svojih potreb ali ker je bil pritisk okolja nanj premočan - torej izvira kaznivo dejanje iz frustracijskega stereotipa, ali
- po kombinaciji obeh psihičnih dinamizmov tako, da so bila kazniva dejanja najprej izraz frustracijskega stereotipa, ki se je pozneje razvil v motivacijski mehanizem. (str. 7)

Nadalje pravi, dr. **Katja Vodopivec**, da bi naj bila "po teh podatkih.... torej večina mladoletnih delinkventov... frustrirana. Frustracije lahko izvirajo iz somatskih ali psihičnih neskladnosti, ki so lahko ali prirojene ali zaradi neugodnih vplivov okolja pridobljene ali pa so neposredna posledica neugodnih razmer, v katerih je mladoletnik živel..."(isto). Nato ugotavlja, da so potrebne "dodatne raziskave v družinah, iz katerih so mladoletniki prišli." (str. 8).

Ista avtorica na podlagi teh raziskav družin zaključuje, da "Izhaja relativno veliko delinkventnih mladoletnikov iz družin z večjim številom otrok...(da)... slabe stanovanjske razmere in nizka ekonomska raven (sicer) nedvomno neugodno vplivajo na psihično in fizično rast mladoletnikov. Vprašanje pa je, ali je tako ekonomsko stanje (edini) vzrok...; bivanje pri različnih ljudeh ali v različnih ustanovah vpliva neugodno na njihov razvoj, saj v takih okolščinah ne morejo razviti občutka čustvene pripadnosti posameznim odraslim osebam in se zato osebno ne počutijo varne..." (str. 37)

Druga avtorica v isti publikaciji, **Metka Kramar**, ugotavlja, da je za družine delinkventnih mladoletnikov značilna "ravnodušnost in čustvena neprizadetost med starši ter deloma medsebojno zanemarjanje, pogosto ravnodušen in čustveno neprizadet odnos očeta do delinkventnega mladoletnika, deloma neavtoritativni starši in končno zanemarjanje ter izkoriščanje otroka od očeta. Matere so osebno često neurejene, neurejena so stanovanja teh družin, družinsko ozračje pa je polno konfliktov". (isto, str. 66)

Sorodne rezultate so navajali tudi ostali raziskovalci s tega področja. Citirajmo še odlomek iz že prej omenjene knjige dr. **Milice Bergant**:

"Najpogostejše nepopolne družine v našem vzorcu so bile: na prvem mestu dopolnjene družine (19 %), temu so sledili otroci iz razvez (15,8 %), takoj nato pa otroci, ki sta jih zapustila oče in mati (7,94 %), šele nato nezakonski otroci (6,35 %) in potem rejenci (3,17 %), za katere je spet značilno, da ne živijo pri starših in se navadno starši malo brigajo zanje" (Slovenski mladostniki na krivi poti, 1973, str. 36). Ostali otroci iz navedene študije so bili iz popolnih družin (44,44 %), vendar je bilo od vseh družin le 33,33 % urejenih, v ostalih je bila atmosfera agresivna ali pa so bile na robu propada. Če omenimo še podatek, da je bilo od vseh družin 36,07 % pretežno permissivnih, 39,34 % represivnih ter 24,59 % z neenotno vzgojo, je slika še popolnejša".

II. Opis dela

Že na podlagi v uvodu navedenih značilnosti družine ogroženega oziroma že prestopniškega mladostnika je jasno, da bo osrednja pozornost pri preventivnem delu, torej pri pravočasnem odkrivanju mladostnikov s potencialnim odklonskim vedenjem, usmerjena v problematične družine. Seveda bo ob konkretnem delu tudi tipologija rizičnih družin natančneje in podrobneje izdelana. Iz tega sledi, da se strokovni delavci na CSD, ki delajo na področju preprečevanja odklonskega vedenja mladih, tesno povezujejo s strokovnimi delavci na področju zakonskega in družinskega svetovanja v okviru CSD. Še več: lahko so ali bi vsaj morali biti tudi člani strokovnih timov CSD na tem področju.

Delo je usmerjeno v svetovanje ogroženim družinam, v urejanje partnerskih odnosov v teh družinah, predvsem pa v urejanje odnosov med starši in otroki, posebna pozornost je posvečena delu z otrokom ali mladostnikom posebej, in to še pred začetkom pojavljanja prvih znakov odklonskega vedenja.

Podatke o ogroženih družinah in s tem o ogroženih otrocih ter mladostnikih (potencialnih prestopnikih) lahko strokovni delavci dobijo na različne načine. Od strokovnih delavcev, ki se ukvarjajo z zakonskim in družinskim svetovanjem, dobijo podatke na primer o ogroženih (alkoholizem staršev itd.) ali razpadlih družinah (razvezni postopek s pravnim poskusom).

Ker vse različne skupine iz različnih vzrokov niso evidentirane na CSD (nevidentirani alkoholiki, športni partnerji, ki se na CSD ne oglašajo itd.), je potrebno tudi terensko preventivno delo v smislu neposrednega iskanja ogroženih skupin ali posameznikov. To pomeni obiskovanje tipičnih zbirališč mladih - od prostorov z igralnimi napravami ter drugih zabavišč, mladinskih in drugih klubov, do diskotek in lokalov. Da obiskujemo tudi šole in druge tovrstne institucije, verjetno ni treba posebej omenjati. V teh mladinskih zbirališčih bi morali strokovni delavci CSD imeti pomembno vlogo pri oblikovanju kreativnega programa za mlade. Podoben projekt oziroma raziskavo so 1980/81 izvajali strokovni delavci Kriminološkega inštituta ter nekaterih ljubljanskih CSD v Mladinskem centru v Zg. Šiški.

Tako si zamišljamo konkretno reorganizacijo dela z ogroženimi mladimi na našem CSD. Zato se strokovni delavci, ki delamo z ogroženimi mladostniki, po eni strani tesno povezujemo s strokovnjaki s področja zakonskega in družinskega svetovanja, po drugi strani pa navezujemo stike z mladostnikovim okoljem: povezujemo se s krajevno skupnostjo, s hišnimi sveti in ostalimi samoupravnimi organizacijami ter z vodji oziroma nosilci klubske dejavnosti, nameravamo pa se povezati tudi z lastniki zabavišč, lokalov itd. Aktiv za mladostnike, ki združuje krog strokovnjakov iz vseh ljubljanskih CSD in sorodnih organizacij, skrbi za to, da tovrstna dejavnost ne bi bila omejena le na našo občino. Informacije in izkušnje izmenjujemo na rednih sestankih.

Pri terenskem delu se ukvarjamo tako z ogroženim posameznikom kot tudi z

njegovo vrstniško družbo. Takšno delo združuje preventivno in kurativno delo, saj prihajamo v stik z ogroženimi mladostniki in tudi s tistimi, ki so že izvršili kako kaznivo dejanje ali prekršek in so torej svoje odklonsko vedenje že manifestirali.

Pomembno vlogo v preventivnem in tudi kurativnem delu z ogroženimi mladostniki imajo tudi prostovoljci, seveda dobro usposobljeni in pravilno vodeni.

Prostovoljci na našem CSD so študentje I. letnika VŠSD. Imajo torej izoblikovan določen odnos do socialne problematike, prav tako imajo že neko predznanje na tem področju, predvsem pa teoretično strokovno znanje pridobivajo ob svojem študiju. Korist pri delu z ogroženimi mladostniki je torej obojestranska - študentje bodo ob zaključku študija bolj usposobljeni za praktično delo, s svojim prostovoljnim delom pa so dragocena pomoč poklicnim strokovnjakom na CSD in seveda predvsem ogroženim mladostnikom samim. Njihov delež je pomemben zlasti pri preventivnem delu, saj prav na terenu, v situaciji neposrednega stika z mladimi, predstavljajo manjkajoči člen v verigi odnosov med strokovnimi delavci ter ogroženimi mladimi. Njihovo delo poteka na subtilnejši način, "dosegljiva" so jim področja intime mladih, ki so poklicnemu strokovnjaku že zaradi njegove pozicije nedostopna. Prav tako je za ogrožene mladostnike, ki še niso storili kaznivega dejanja, družba prostovoljcev manj obremenjujoča z vidika sprejemanja okolja, kot pa etabrirani strokovnjaki s CSD, katerih pojavljanje ima lahko v mladostnikovem okolju točno določen pomen.

Prostovoljni delavci sodelujejo s poklicnimi strokovnjaki tako na strokovni kot na tehnično-izvedbeni ravni. Na strokovni ravni se delo prostovoljcev konkretno zira v obliki "usmerjenega druženja" z mladostnikom. To pomeni, da prostovoljec po vzpostavljenem prijateljskem odnosu z mladostnikom ter na podlagi "diagnoze" oziroma anamneze, sprejete v sodelovanju s poklicnim strokovnim delavcem, sugerira mladostniku najboljše oziroma vsaj čimboljše možne vzorce obnašanja. S pomočjo izkustvene metode ob posameznih konkretnih situacijah prostovoljec ponuja, posreduje mladostniku najprimernejše oblike vedenja. To seveda zahteva veliko stikov, česar poklicni strokovni delavec ob pomanjkanju časa in zaradi prevelikega števila ogroženih mladostnikov ne bi mogel izvesti.

Delo prostovoljcev je lahko individualno ali skupinsko (recimo v mladinskem klubu), kar je odvisno od situacije, težav mladostnika, ciljev obravnave ipd.

Prostovoljci so kot sodelavci zaželeni tudi pri kurativnem delu, npr. pri izvajanju vzgojnih ukrepov, pa tudi pri spremljanju mladostnika, ko preneha izvajanje vzgojnih ukrepov...

III. Razprava in predlogi

Naše delo na področju preprečevanja odklonskega vedenja mladih je usmerjeno v:

- a) Urejanje odnosov v družini. Samostojno ali v sodelovanju z drugimi strokovnimi delavci poskušamo urediti partnerske odnose, odnose med starši in otroki ter svetovati otroku samemu.
- b) Urejanje odnosov v okolju. Samostojno ali v sodelovanju z drugimi strokovnjaki poskušamo usmerjati življenje vsakega posameznika in celotne skupine vrstnikov v kreativnost, jim omogočiti, da čutijo varnost in toplino, da se dojemajo pozitivno in da čutijo možnost za svoj razvoj. Preprečevalno delo se v tej točki navezuje na kurativo, saj se ogroženi mladostniki večkrat združujejo s tistimi, ki so neka odklonska dejanja že storili.

S šolo, krajevno skupnostjo ter z ostalimi institucijami moramo iskati dodatne skupne rešitve za življenje ogroženih mladih. To pomeni, da je treba poskušati razviti čimveč priložnosti v okviru šole, krajevne skupnosti, mladinskega kluba itd. ter omogočiti mladim, da razvijejo svoje pozitivne potenciale.

Po letih oziroma starosti ogroženih otrok bi se lahko usmerili na delo z:

- a) ogroženimi otroki do štirinajstega leta. V tej skupini sta dve podskupini in sicer: 1. otroci do sedmega leta starosti, torej predšolska mladina. Tu je potrebno sodelovanje z vrtci in ostalimi institucijami, ki pridejo v stik z otrokom, ter seveda predvsem delo s starši. V ta okvir pade tudi skrb za matere samohranilke, kar zajema tudi projekt stanovanjske skupine za te matere, ki ga že pripravljamo. 2. otroci od osmega do štirinajstega leta, torej osnovnošolska mladina. Pri njih se lahko simptomi že radikalizir-

rajo. Delo bi naj bilo usmerjeno v sodelovanje s šolo, starši, krajevno skupnostjo, mladinskimi klubi itd. ter tudi že z vzgojnimi zavodi. Ob tem razmišljamo o organiziranju skupine za dnevno bivanje, saj se večkrat srečujemo prav s problemom, kako čim subtilneje zavarovati ogrožene mladostnike pred lastnimi starši oziroma pred obremenjujočo, neurejeno situacijo v ogroženi oziroma razpadajoči družini, in to takrat, ko zakonodaja še ne predvideva posega družbe. Tudi tu so pomembni sodelavci prav prostovoljci.

- b) ogroženi najstniki med petnajstim letom do polnoletnosti oziroma do dvajsetega leta starosti. Veliko mladostnikov (posebej tistih "ogroženih") se po zaključeni osnovni šoli preneha šolati - se zaposlijo ali ostanejo brezposelni. Zato šola v tem zadnjem primeru na vpliv šole ne moremo računati. Tistim pa, ki kljub vsemu nadaljujejo s šolanjem, le-to ponavadi povzroča probleme. Jasno, da se tukaj naše delo ne sme izčrpavati le z "instruiranjem". Ob vsem tem že naštetem omenimo še sodelovanje s stanovanjsko skupino...

CSD ob vseh naštetih institucijah sodeluje tudi z mladinskim sprejemnim centrom, v zadnjem času smo razvili tudi tesno sodelovanje s postajami mlilice, z dijaškimi domovi (ob začasnem urejanju stanovanjskega problema ogroženega mladostnika je npr. možna rešitev začasne nastanitve v dijaškem domu), s študentskim servisom (omogočanje dela preko ŠS mladostnikom z materialnimi težavami, ki nimajo statusa dijaka ali študenta), s stanovanjsko skupino (oddelkom VVŽ Logatec, v katero lahko nameščamo ogrožene mladostnike) ter seveda z ostalimi vzgojnimi zavodi in drugimi institucijami v Ljubljani in Sloveniji.

VIRI

1. Dr. M. Bergant, V. Skalar - Moj otrok na krivi poti, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1965
2. Dr. M. Bergant - Slovenski mladostniki na krivi poti, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1973
3. Mike Brake - Sociologija mladinske kulture in mladinske subkulture, KRT RK ZSMS, Ljubljana, 1983

4. S.L. Halleck - Vpliv poklicne nepoštenosti na vedenje motenih mladostnikov, Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana, 31/1980, šte. 4, str. 321-326
5. A. Kavčič - Skupinsko delo z mladoletnimi prestopniki, Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana, 26/1975, št. 3, str. 225-232
6. T. Lamovec, A. Rojnik - Agresivnost, DDU Univerzum, Ljubljana, 1978
7. Pešič, Jankovič - Društvene deviacije, Kritika socialne patologije, Beograd, 1981
8. Prestupništvo maloletnika u industrijskim naseljima, IKKI, Beograd, 1966
9. Zbornik Mladostnik, družina, družba, DDZ Univerzum, Ljubljana, 1977
10. Življenjske razmere delinkventne mladine, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti, Ljubljana, 1960.

Milko Poštrak, Socialni delavec, dipl.sociolog, Javorškova 4, 61117 Ljubljana.

**KOLIKO JE SOCIALNEGA V JUGOSLOVANSKI OTROŠKI PSIHIATRIJI
DANES ?**

Ob III. jugoslovanskem kongresu nevrologije in psihiatrije razvojne dobe
(Ljubljana, 27. - 30.5.1987)

Siherni kongres vsaj do neke mere podaja pregled dogajanja in smeri razvoja v stroki. Tako je bil tudi III. jugoslovanski kongres nevrologije in psihiatrije razvojne dobe, maja letos v Ljubljani, priložnost za oceno prisotnosti socialnega v mišljenju in dejavnosti na področju otroške psihiatrije in sorodnih strok.

Najprej pregledjmo vsebino psihiatričnega dela kongresa:

- Epidemiologija v psihiatriji razvojne dobe,
- Otrok s psihičnimi motnjami in družina,
- Psihične motnje dojenčkov in njihov pomen za razumevanje otroške in adolescentne psihopatologije,
- Diferencialno diagnostični problemi v nevropsihologiji razvojne dobe,
- Diferencialno diagnostični problemi v psihiatriji razvojne dobe,
- Psihoterapevtski pristop zdravljenja psihičnih motenj otrok in mladine,
- Avtoagresivno vedenje,
- Preprečevanje dodatnih psihičnih motenj bolnih in prizadetih otrok in mladine,
- Ekosocialni in vzgojnoizobraževalni dejavniki psihosocialnih motenj.

Epidemiologija kot prva in glavna plenarna tema kongresa ima izrazito socialno obeležje. Gre za vprašanja o pojavu psihosocialnih motenj v skupnosti, za vprašanja v zvezah, ki obstajajo med pogostostjo motenj in drugimi dejavniki, zlasti dejavniki socialnega značaja, kot npr. organizacijo in porabo služb, družbenimi potrebami, možnostmi in snovanjem koncepta varstva duševnega zdrav-

ja otrok in mladostnikov. Obstojече epidemiološke raziskave o pogostosti psihosocialnih motenj kažejo, da so le-te tako razširjene, da terjajo javnozdravstveni ali socialnomedicinski pristop. Na drugi strani danes veljavni mnogovzročni interakcijski modeli nastanka in vzdrževanja motenj kažejo, da je te motnje mogoče preprečevati ali zmanjševati le v okviru otrokove življenjske skupnosti, in to z udejstvovanjem različnih strokovnjakov s področja vzgoje, izobraževanja, socialnega dela zdravstva, psihologije in drugih strok, pri čemer ima otroška psihiatrija kot veda in praktična dejavnost razmeroma majhen delež. Strokovne službe, zasidrane v življenjskem prostoru otroka, npr. službe osnovnega zdravstvenega varstva ali šolske svetovalne službe, imajo mnogo pomembnejšo vlogo kot redke visoko specializirane otroškopsihiatrične službe. Z vprašanji, ki zadevajo psihosocialni razvoj in psihosocialne motnje, se ukvarjajo strokovnjaki različnih strok. Pri tem so razmejitve med posameznimi strokami močno zabrisane; mnoge preventivne in terapevtske dejavnosti lahko alternativno prevzema zdravstveni delavec takšne ali drugačne usmeritve, psiholog, socialni delavec, pedagog ali kak drug strokovnjak. Otroška psihiatrija in psihoterapija sta danes odprli zapornice in večina oblik pomoči otrokom s težavami oziroma družinam takih otrok ne sodi več izključno na področje omenjenih dveh strok.

Zaradi takšne situacije, ki je odraz narave problema psihosocialnih motenj, je nujna socializacija znanja o psihosocialnem razvoju in psihosocialnih motnjah otrok, potrebna je odprtost za različne pristope pomoči, strpnost, vzajemno spoštovanje in upoštevanje različnih pristopov prevencije in pomoči, povezovanje strokovnega znanja, izkušenj in dejavnosti strokovnjakov z različnimi poklicnimi usmeritvami. Zdi se, da je otroška psihiatrija v Jugoslaviji dokaj odprta za takšno metodologijo, ki pri mentalnohigienskem delu ob otroku s težavami omogoča sodelovanje ljudi različnih poklicev in tako poskuša vnesti v vzgojno-izobraževalne, splošne zdravstvene in druge dejavnosti tudi duševno zdravstveni pristop.

Ob glavni temi, epidemiologiji, naj dodamo, da bi bilo mnogo bolj ustrezno, ko bi besedo psihiatrija razvojne dobe nadomestili z nazivom otroška in adolescentna psihiatrija in sorodne stroke. Že med udeleženci psihiatričnega dela kongresa je bilo gotovo mnogo več predstavnikov "sorodnih strok" - predvsem psihologov, šolskih zdravnikov in drugih nepsihiatričnih zdravstvenih delavcev, v

manjšem številu tudi socialnih delavcev in pedagogov, kot pa samih otroških psihiatrov.

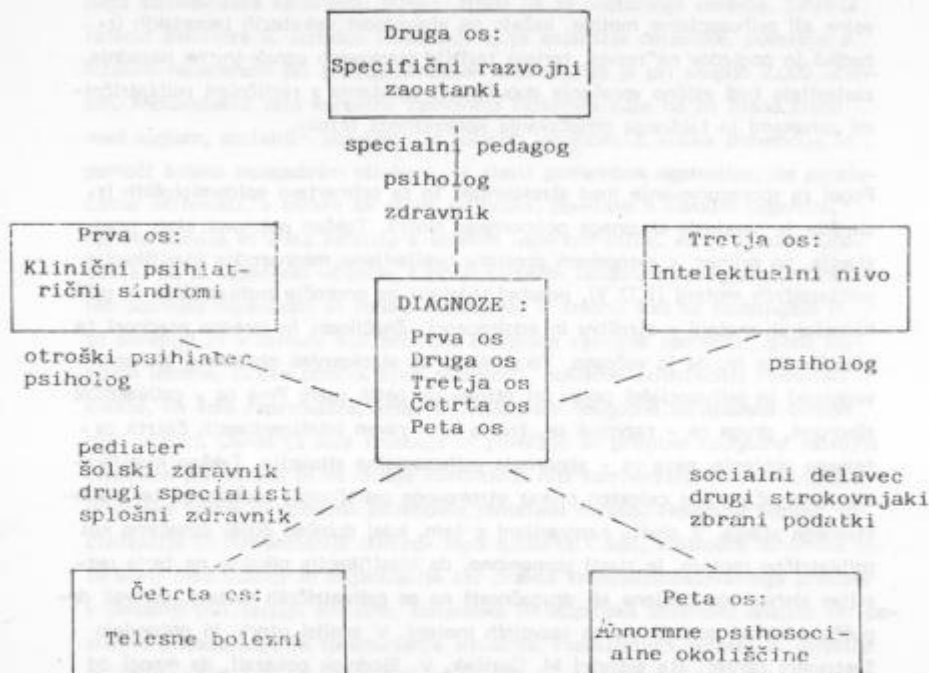
Med mnogimi referati v okviru teme Epidemiologija je za socialno usmerjenega strokovnjaka katerekoli stroke, zlasti pa za socialnega delavca, zanimiv referat psihiatra S. Sirovice (Šibenik), ki je analiziral dejavnike, povezane s šolskim neuspehom pri treh generacijah učencev, to je pri skupno 2.000 učencih. Metodološko zelo korektno zasnovana raziskava kaže na že znano zvezo med spolom, socialnim poreklom in šolskim uspehom. Z vidika prevencije in pomoči šolsko neuspešnim otrokom, je zlasti pomembna ugotovitev, da priložne aktivnosti, v katere se otrok vključuje, povezane s šolskim uspehom, njihovo število in vrsta korelira s šolskim uspehom otrok. Avtor nadalje ugotavlja, da je uspešnost učencev v prvih razredih dolgoročni prognostični kazalec poznejše uspešnosti in šolske usmeritve. V srednji šoli se nadaljujejo in še okrepijo že v osnovni šoli prisotne neugodne razvojne tendence, glede šolskega uspeha, izbora priložnih aktivnosti, poklicne orientacije. Rezultati kažejo, da šola reproducira, krepi in podaljšuje neugodne zunajšolske odnose med učenci. Današnja šola spodbuja in povečuje že prisotne neugodne razvojne tendence pri otroku in ne deluje korektivno niti kompenzatorno na neugodne družinske vplive in socialno psihološko motenost otroka. Neugodni kazalci socializacije in humanizacije odnosov med spoloma v šoli, obstoječa dinamika interakcij med učenci in organizacija ter praksa vzgojnoizobraževalnega procesa v današnji šoli terjajo socialno, sistemsko in skupinsko dinamsko analizo ter pozitivna prizadevanja za spreminjanje situacije. Predstavljeni referat S. Sirovice je eden redkih, če ne celo edini, ki je zares presegel zgolj ugotavljanje med statističnimi zvezami in socialnimi značilnostmi družine in posegel v interakcijo med družinskimi in šolskimi dejavniki v procesu socializacije. Identificiral je nekatere do zdaj spregledane in zanemarjene ogrožujoče in zaščitne dejavnike šolskega in zunajdružinskega okolja ter spodbudil h konstruktivni in ne zgolj negativno kritični rabi izsledkov.

Ob razpravi o glavni temi, epidemiologiji, velja poudariti še eno vprašanje: Kaj so pravzaprav psihosocialne motnje in kdaj kak pojav lahko poimenujemo kot psihosocialno motnjo? Vprašanje so sprožile nekatere epidemiološke posterske predstavitve, ki so kazale na ogromno število "nevrotičnih otrok" v populaciji.

Tako na primer podatki iz Reke govore o tem, da so nevrotske motnje prisotne pri 70 % predšolskih otrok, raziskava iz Beograda ugotavlja, da je 30 % osnovnošolskih otrok nevrotičnih, podatki iz Makedonije kažejo, da so primarne motnje vedenja prisotne - ena ali več, kar pri 83 % otrok. Takšni in podobni podatki resno kažejo na nujnost neke socialno smiselne opredelitve razvojne ali psihosocialne motnje, kažejo na absurdnost nekaterih teoretskih izhodišč in pogledov na razvoj, terjajo revizijo strokovnih oznak in, ne nazadnje, zastavljajo tudi etično vprašanje dopustnosti opletanja z različnimi psihiatričnimi oznakami in takšnega označevanja konkretnega otroka.

Pogoj za sporazumevanje med strokovnjaki in za primerjavo epidemioloških izsledkov je osvajanje skupnega pojmovnega okvira. Takšen pojmovni okvir predstavlja, na primer, v evropskem prostoru uveljavljena mednarodna klasifikacija psihiatričnih motenj (ICD 9), posebej izdelana za področje psihiatričnih in psihosocialnih motenj v otroštvu in adolescenci. Značilnost in izredna prednost te klasifikacije je, da je večosna. To pomeni, da strokovnjak obravnava sleherni vedenjski in psihosocialni pojav pri otroku na petih oseh: Prva os - psihiatrični sindromi, druga os - razvojna os, tretja os - raven inteligentnosti, četrta os - telesna obolenja, peta os - abnormna psihosocialna situacija. Takšna klasifikacija omogoča dokaj celosten prikaz otrokovega psihičnega, socialnega ter zdravstvenega stanja. V okviru razpravljanj o tem, kdaj določen pojav označimo kot psihiatrično motnjo, je zlasti pomembno, da klasifikacija nikakor ne terja uvrstitve slehernega odklona ali drugačnosti na os psihiatričnih motenj, temveč dopušča uvrstitev mnogih na os razvojnih motenj. V analizi otrok, ki obiskujejo Svetovalni center, sta avtorici M. Gorišek, V. Slodnjak pokazali, da mnogi od teh nimajo psihiatričnih motenj, temveč le razvojne odklone in motnje. Večosna klasifikacija psihiatričnih motenj v otroštvu torej vnaša normalizacijo v pojmovanju in opredeljevanju razlik v razvoju, vedenju, učenju otrok in mnoge teh razlik uvršča na premico razvojnih razlik ali odklonov, brez značaja psihiatrične motenosti. Za naslovno vprašanje: Koliko je socialnega v otroški psihiatriji? je pomembno, da je raba večosne klasifikacije instrument, ki usmerja in obvezuje k sistematični oceni neugodnih socialnih dejavnikov ne glede na teoretsko orientacijo strokovnjaka. Žal mednarodno klasifikacijo psihiatričnih motenj v otroštvu in adolescenci v Jugoslaviji uporablja le malokdo, izjema v tem pogledu je Slovenija, kjer si danes ta metoda že utira pot.

VEČOSNA KLASIFIKACIJSKA SHEMA PSIHIATRIČNIH MOTENJ V OTROŠTVU IN ADOLESCENCI

Referat in pogovor za okroglo mizo ob temi z naslovom Otrok s psihičnimi motnjami in družina sta vključevala tudi socialne razsežnosti problema, vendar so ostajali v okviru že znanih ugotovitev o vpetosti družine v socialne okoliščine naglo se spreminjajočih družbenih, ekonomskih in proizvodnih odnosov ter za družinske odnose in družinsko življenje ogrožujočih življenjskih okoliščih sedanjega časa. Kritična zamera velja nekaterim neupravičenim posplošitvam klinikov, ki izvajajo splošne trditve iz svojega kliničnega izkustva. Razpravo v okviru okrogle mize Otrok s psihičnimi motnjami in družina, sta pomembno dopolnila Bernard Stritih in Gabi Čačinovič, ki sta prispevala tudi nov pogled na družinske odnose ob analizi komunikacij znotraj družine, delitve vloge in družinske homeostaze.

Tretja kongresna tema Psihične motnje dojenčkov in njihov pomen v razumevanju otroške in adolescentne psihopatologije kaže na premik interesa otroške psihiatrije v najzgodnejše obdobje. Zaenkrat je tema še izrazito psihoanalitsko zasnovana in širšega socialnega kontekstva interakcij ne osvetljuje.

Pri temi Diferencialno diagnostični problemi v psihiatriji razvojne dobe se nakazuje nujnost upoštevanja socialne pogojenosti takšne ali drugačne oblike psihosocialnega ali intelektualnega funkcioniranja, četudi diagnostika socialnih interakcij in diagnostika v socialnem polju še zdaleč ne zavzemata mesta, ki jima pripada v krogu različnih diagnostičnih pristopov k psihosocialnim odklonom v otroškem obdobju.

Pri naslednji temi z naslovom Psihoterapevtski pristop k zdravljenju psihičnih motenj otrok in mladine se kaže, da postajajo poleg individualne psihoanalitske, psihodinamske in vedenjske terapije pri tem delu prisotne očitno tudi različne oblike skupinskega dela z otroki in starši, oblike socioterapevtskega dela in oblike terapevtskega dela, ki jih izvajajo strokovnjaki nemedicinskih in nepsiholoških strok in prostovoljni sodelavci. Orientacija v skupinsko delo in socioterapevtsko delo ter sodelovanje s prostovoljnimi delavci je predvsem prisotna v referatih slovenskih strokovnjakov. Naštete oblike terapevtskih dejavnosti se gotovo izvajajo tudi v drugih republikah, vendar imamo vtis, da njihovi izvajalci in avtorji niso našli poti do kongresa, verjetno zato, ker na splošno še prevladuje ozko pojmovanje psihoterapije kot oblike psihodinamskega ali

vedenjsko terapevtskega kabinetnega dela.

Pri temi Preprečevanje sekundarnih psihičnih motenj bolnih in prizadetih otrok ter mladine je bilo več referatov, ki so poleg samih telesnih bolezenskih dogajanj pozorno obravnavali zlasti psihosocialne spremembe in psihosocialne posledice telesnega obolenja in invalidnosti ter možnosti preprečevanja le-teh.

Naslednja kongresna tema, Avtoagresivno vedenje, je vsebovala tudi nekaj referatov o samomorilnem vedenju. Za Slovenijo značilen visok koeficient samomorilnosti gotovo ne vzdrži zgolj psihodinamske razlage in terja tudi upoštevnejše sociokulturnih dejavnikov. Le-ti so bili implicitno vsebovani v nekaterih referatih, nekaj referatov je vključilo v analizo tudi socialni kontekst šole in drugega, za otroka pomembnega okolja. Vendar bi bil tako pri analizi samomorilnega vedenja kot pri iskanju virov za preprečevanje upravičen večji poudarek socialnih dejavnikov.

Z vidika institucionalnih socialnih in societalnih dejavnikov, ki imajo zaščitni ali ogrožujoč vpliv na psihosocialni razvoj otroka je bila gotovo najbolj zapolnjena s socialnimi vsebinami okrogla miza zadnje kongresne teme, Ekosistemski in vzgojnoizobraževalni dejavniki psihosocialnih motenj.

Namen okrogle mize ob tej temi je bil:

- predstaviti ekosocialni pristop k psihosocialnemu razvoju otroka, k nastanku in vzdrževanju psihosocialnih motenj;
- analizirati ogrožujoče dejavnike v otrokovem zunajdružinskem življenjskem prostoru;
- opozoriti na disfunkcije ustanov, ki ogrožajo duševno zdravje in psihosocialni razvoj otrok;
- razpravljati o zaščitnih in preventivnih možnostih, ki jih vsebujejo ali bi jih lahko vsebovale ustanove, organizacije in druge družbeno organizirane oblike življenja otrok;
- poudariti vlogo strokovnjaka za varstvo duševnega zdravja otrok pri zmanjševanju škodljivih dejavnikov in pri razvijanju pozitivnih duševnozdravstvenih perspektiv v otrokovem zunajdružinskem okolju;
- razpravljati o možnostih, problemih in ovirah multidisciplinarnega sodelo-

vanja in konstruktivnega dialoga med strokovnjaki varstva duševnega zdravja otrok in mladostnikov ter strokovnjaki drugih strok.

Konceptualno izhodišče okrogle mize je predstavljal ekosocialni pristop: Otrokov socialni življenjski prostor tvori vrsta sistemov oziroma podsistemov, v katere je otrok vključen. Ti so med seboj povezani in vzajemno vplivajo na otrokov razvoj in nastanek ter vzdrževanje psihosocialnih motenj.

Med sistemi, v katere je otrok vključen, je poleg družine najpomembnejša šola, za njo pa vrtec. Te ustanove vsebujejo vrsto zaščitnih in ogrožujočih dejavnikov psihosocialnega razvoja. Številne psihosocialne motnje so posledica neskladnosti, neuglašenosti med lastnostmi in sposobnostmi posameznika in lastnostmi in zahtevami ustanov, v katerih otroci preživljajo velik del svojega življenja, prav tako pa so lahko posledica protislovnih zahtev posameznih podsistemov, v katere je otrok vključen. Ekosocialna usmeritev poudarja nujnost upoštevanja in proučevanja celotnega otrokovega življenjskega prostora, vseh elementov, ki ga tvorijo, in njihovih medsebojnih zvez.

Strokovnjaki za zaščito duševnega zdravja otrok so dolžni usmeriti svoje strokovno znanje in svojo socialno moč v odpravljanje neugodnih dejavnikov in v razvijanje pozitivnih in zaščitnih dejavnikov v ustanovah za otroke in drugih družbeno organiziranih zunajdružinskih življenjskih prostorih otrok.

V tem okviru je B. Stritih predstavil videofilm o socioterapevtskem taboru, ki ga vsako leto skupno organizirajo taborniška organizacija "Črni mrav", Višja šola za socialne delavce in Svetovalni center za otroke, mladostnike in starše iz Ljubljane.

Da je širša perspektiva pomembna za ljudi, ki se ukvarjajo s psihosocialnim razvojem otrok in motnjami le-tega, priča 300 udeležencev zadnjega dne kongresa - sobote, ko je bila ta tema na programu. Gradivo okrogle mize bo v celoti objavljeno jeseni letos in ga zaradi tega tukaj ne razčlenjujemo.

Če se vrnemo k naslovnemu vprašanju: Koliko je socialnega v jugoslovanski otroški psihiatriji danes, lahko odgovorimo: Precej, v resnici gotovo mnogo več, kot

je bilo predstavljeno na kongresu. Socialna orientacija glede etiologije psihosocialnih motenj, glede prevecije in terapevtskih pristopov, je prisotna pri mnogih strokovnjakih, seveda tudi v njihovi delovni praksi. Kljub temu pa še ni uveljavljena do take mere, da bi v okviru strokovno elitne prireditve, kakršna je jugoslovanski kongres za psihiatrijo razvojne dobe, imela mesto, kakršno ji glede na njen pomen pripada.

Uvodno misel, da kongres podaja pregled dogajanj in razvojnih usmeritev v stroki, je treba dopolniti z ugotovitvijo, da propustnost za idejo in dejavnosti oziroma njihovo uvrstitev v kongresni program vendarle pogojujejo tudi prevladujoče paradigme vodilnih strokovnih institucij. Le-te pa so marsikje v Jugoslaviji predvsem analitično usmerjene. Zato menim, da je kongres žal prikazal manj socialne naravnosti kot jo v resnici obstoja v miselnem in delovnem vsakdanu množice strokovnih delavcev, ki delujejo na področju varstva duševnega zdravlja otrok.

Bralcem, ki se zanimajo za celotno vsebino kongresa, je na voljo Zbornik kongresnih povzetkov.

Dr. Anica Kos

MEDNARODNA KONFERENCA O SOCIALNI INTEGRACIJI INVALIDOV

Socialna integracija invalidov je bila tema mednarodne konference, ki je potekala od 23.8. do 29.8.1987 v Gödölu pri Budimpešti. Organizirala jo je madžarska podružnica sveta Council of International Programs iz Clevelanda (ZDA). Na konferenci je bilo okrog 350 udeležencev iz 40 držav, program pa je obsegal predstavitve skrbi za invalide na Madžarskem in delo v skupinah.

Koncept konference je bil širok in ni zajemal le invalidov v klasičnem pomenu besede (telesnih invalidov, duševno prizadetih itd.), temveč je v to populacijo uvrstil tudi alkoholike, osebe s suicidalnimi idejami, osebe z različnimi oblikami deviantnega vedenja, uživalce drog in podobno.

Gostitelji so pripravili rezultate nekaterih raziskav, ki ugotavljajo stanje, iščejo vzroke in poti, kako izboljšati razmere, ki pogojujejo invalidnost. Kot v vseh socialističnih državah tudi na Madžarskem socialna politika obravnava potrebe ljudi z vidika proizvajalcev. Torej naj bi bili socialna in ekonomska politika organsko povezani, pri čemer naj bi bil poudarek na demokratičnosti in solidarnosti. Svetovna gospodarska kriza je razkrila pojave, za katere so mislili, da so značilni le za tržne (kapitalistične) družbe: pomanjkanje resursov, inflacija, nezaposlenost, pomanjkanje socialne varnosti, revščina, neenakost. V takem kontekstu se tudi invalidnost kot odgovor na patološko družbeno stanje kaže v precejšnjih razsežnostih:

- število samomorov je od srede petdesetih let v stalnem porastu; Na Madžarskem imajo najvišjo stopnjo suicidalnosti na svetu (44,4 samomorov na 100 tisoč prebivalcev),
- alkoholizem je v stalnem porastu; ocenjujejo, da je na Madžarskem od 400 do 500 tisoč alkoholikov (vseh prebivalcev je okrog 11 milijonov),
- narašča uporaba drog; letno jemlje droge od 30 do 50 tisoč oseb,
- okrog 24 % odraslih prebivalcev trpi za nevrozami,
- čeprav naraščajo nekatere oblike deviantnega vedenja, stopnja kriminalitete ni posebno visoka.

Vzroke za tovrstno "družbeno invalidnost" iščejo v pomanjkljivi socializaciji v

otročtvu, stresih pri odraslih prebivalcih in normah ter vrednotah madžarske družbe.

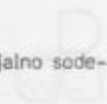
Preventivne ukrepe izvajajo na makrosocialni ravni (usmerjanje migracijskih procesov, spreminjanje norm in vrednot) in na posameznih družbenih segmentih (mreža centrov za pomoč družinam, zdravstvena pomoč nevrotikom, centri za pomoč v duševni stiski, omejitve preskrbe z alkoholnimi pijačami).

Temelj socialne integracije invalidov je družina, kajti izobrazbeni nivo družine določa izobraževalne in druge perspektive otrok. Šole niso sposobne eliminirati neenakih izobrazbenih možnosti, zato oblike družbene skrbi za invalide temeljijo na družini.

Odprtost, s kakršno so gostitelji predstavili družbeni vidik invalidnosti, se mi zdi pomembnejša kot naštevanje šol in centrov za usposabljanje invalidov. Na konferenci je delo potekalo v 15 skupinah. Nemogoče je bilo sodelovati v vseh, vendar se je iz razgovorov dalo izluščiti nekaj osnovnih smernic za socialno integracijo:

- institucionalna skrb za invalide je preveč toga in ne zadovoljuje potreb posameznika,
- vse večji je poudarek na prostovoljnem delu, ki pride do izraza predvsem v pristočasnih dejavnostih in transportu,
- za uspešno vključevanje invalidov v družbo je potrebno spremeniti miselnost ne-invalidov in ustvariti ustrezno družbeno klimo.

Spoznanja in metode dela se spreminjajo, dopolnjujejo, razvijajo. Programe, ki obravnavajo praktične in teoretične vidike dela z ljudmi, je začel pred tridesetimi leti izvajati Council of International Programs iz Clevelanda, potekajo pa v različnih mestih Združenih držav Amerike. Tem pobudam so sledili tudi na Finskem, Norveškem, Švedskem, v Franciji, Zvezni republiki Nemčiji, Nizozemski, Veliki Britaniji in Indiji. V tovrstne programe se vključuje tudi Jugoslavija, čeprav pri nas vse poteka le na osebno iniciativo in osebnih informacijah. Potrebno bi bilo razmisliti, kdo bi pri nas lahko prevzel skrb za organizirano tovrstno izobraževanje socialnih delavcev in drugih strokovnjakov, ki delajo na socialnem področju. Morda je to lahko izziv za Višjo šolo za socialne

delavce v Ljubljani, ki bi z izkušnjami ob svojem delu lahko ustvarjalno sodelovala s tovrstnimi institucijami iz drugih držav.

Zvonka Pretnar

Vedenjske motnje mladostnikov v sodobnem času
Zveza prijateljev mladine, ČGP Delo, Ljubljana 1987

V seriji oziroma zbirki Družina in Vzgoja je pred kratkim po zaporedno številko šest izšla publikacija z naslovom Vedenjske motnje mladostnikov v sodobnem času (druga oblika naslova, kot pove uvodničarka, bi bila lahko tudi Nove oblike vzgojnih težav z mladimi). Prispevke, ki se nanašajo na različne aspekte z naslovom opredeljene teme, je napisalo sedem avtorjev, od katerih smo dva redno srečevali že desetletje ali dve nazaj (da boste lažje ugibali, eden od njiju je urednik te izdaje), tretji pa prav v zadnjih letih vse bolj odmevno stopa na prizorišče.

Že naslov serije - Družina in vzgoja - v dobršni meri določa način pisanja, vrsto pristopa. Gre za zelo poljudno pisanje, sporočila sestavkov so usmerjena v svetovanje, pomoč staršem, katerih otroci bi morebiti odgovarjali psihološki oznaki "vedenjsko moteni" in časovnemu določilu "v sodobnem času" povrh. Da so tovrstne publikacije, zborniki, kočljiva zadeva, v nekaterih aspektih razkriva tudi pričujoča izdaja. Problem bom poskušal (čeprav nerodno in le približno označiti kot "posploševanje" ali "površnost", če hočete. Taka oziroma polna tega sta namreč spisa dr. Milice Bergant, z naslovoma Hitrejši pubertetni razvoj pospešuje nemir mladih in Nemir mladih in socialno-patološki pojav.

Zaradi upoštevanja vrstnega reda objavljenih člankov v knjigi, omenimo, da je prvi tekst, ki ga je napisal dr. Vinko Skalar, deloma uvodnega, deloma parcialnega značaja. Tekst o izvorih prestopniškega vedenja pri otrocih in mladostnikih je oprt na Alchhornovo klasifikacijo delinkventnosti, ki jo predstavi, deloma komentira in le mimogrede navrže še kratek kritičen komentar oziroma opazko. Nedorečeno, v redu le kot informacija.

Dr. Milica Bergant, ki je že v uvodu nametala kopico bolj ali manj znanih, včasih tudi že bolj ali manj zastarelih "dejstev" o "sodobnem svetu", "industrializaciji in urbanizaciji", "razkroju patriarhalne družine", "krizi identitete" in kar je še takega, je v sorodnem slogu nadaljevala tudi v že prej omenjenih člankih. Površno in brez kritične distance, uvida ali komentarja reinterpretira točke, na katerih je menda temeljila "veda o vzgoji" še od šestdesetih let in famozne "kontrakulture" (brez Rozsaka, čeprav je citiran) naprej (in nazaj). Neverjeten konstrukt: "nemir mladih" se kot duh spet pojavlja; pojem, ki ne pove ničesar, pa bi rad pojasnil vse. Pod to vsemogočno besedo je avtorica (kot nekateri pred njo) strpala vse od pomanjkljivo (oz. sploh ne) definiranih pojmov, kot npr. "protestniške subkulture mladih", do tistega, čemur reče "kriminalna dejavnost mladih". Nepoznavanje pojava (punk je pri njej vedno punkc in bi se naj po njeni teoriji pojavil že v začetku sedemdesetih let - mimogrede pa celo citira Blakea) v najbolj očitni obliki.

Skratka, napaberkovane množice podatkov (ki pa so, vsaj nekateri od njih, celo zanimivi ali pomembni), s katerimi očitno razpolaga, avtorica ne zna uporabiti, jih kritično obdelati in seveda sintetizirati. Zato staršem (ki bi naj brali to knjigo) ostane le zmeda, nekaj navrženih posplošenih podatkov, ki v najboljšem primeru niso uporabni, v najslabšem (če spet omenim "teorijo" subkultur) pa celo zavajajo, torej škodijo...

Maja Vodopivec-Glonar v svojem prispevku ponavlja že večkrat osvetljen vpliv družine na nastanek vedenjskih težav. Razen nekaj navedb informativnega značaja zapis ne prinaša nič bistveno novega. No, nalogo, seznaniti starše z nekaterimi aspekti odnosov med (težavnimi) starši in (težavnimi) otroki, pa le korektno opravi. Da o ilustrativnih primerih iz prakse ne govorim.

Zgoraj obravnavani prispevek je bil dober uvod v sestavek Janeza Bečaja z naslovom Problem uspešnosti pri obravnavanju vedenjskih motenj na osnovni šoli. Janez Bečaj je tista "tretja (skrivnostna) oseba", za katero smo že v uvodu povedal, da vse bolj odmevno stopa na prizorišče. Pravzaprav je tukaj že dalj časa. S tem še zdaleč ne mislim zgolj na slovensko (Bečajevo) predstavitev oziroma priredbo Gordonovega Treninga večje učinkovitosti za učitelje, ki jo omenjam predvsem zato, ker je mesto dogajanja spet osnovna šola. Bečaj lucidno

razgrajuje "stran učitelja" ("stran starša") in "stran otroka". Realno utemeljene postavke, kot npr. razkrivanje problemov tam, kjer jih ponavadi (zaradi "samoumevne narave stvari") ne iščemo, reorganiziranja koncepta dela "postavljanje stvari na svoja mesta" (fascinantno preprosta je npr. že potrditev oziroma legitimizacija učiteljevega uspeha tudi v primeru, ko se "motečnost učenca" ne stopnjuje. Na to smo čakali). Izredno razvidne, pregledne (in s tem seveda uporabne) sheme so dovolj jasne tudi za tiste učitelje in starše, ki se s tovrstnimi razmišljanji morda ne "utrujajo" preveč pogosto.

Tekst, ki ga prebereš v enem dlhu, ob vsakem novem prebiranju pa razbiraš še dodatne dragocene informacije za delo s samim seboj (kot učitelj ali starš) in z otrokom. Praktični nasveti (priročniškega tipa), ki jih niza Bečaj, pa so celo zares uporabni. Kako preprosto bi lahko bilo življenje, kajne?

Dr. Martina Tomori v svojem zapisu o vse bolj zgodnjih srečanjih z drogo najprej še enkrat opozori na vedno znova odrinjen, zamolčan problem drogiranja odraslih (tudi oziroma predvsem tistih, ki zaženejo paniko, ko otrok pokadi cigareto "trave", sami pa so napol mrtvi od zlorabe tablet proti glavobolu, za pomirjanje itd. Še ena premestitev bistva problema!). Nato avtorica v dobršni meri povzame tipologijo, ki jo že poznamo, proti koncu navede nekaj splošnih zvez med tipom družine in uživalcem droge ter konča z navajanjem podatkov o najmlajših uživalcih drog.

In za zaključek knjižice - nekaj podatkov o kaznivih dejanjih otrok in mladostnikov, ki jih je zbrala Katja Bašič. O preprečevanju le-teh v okviru šolskih ustanov, kar obljublja v naslovu teksta, ne pove kaj dosti, vsekakor pa nič novega.

Naj sklenemo naš pregled z naslednjo oceno: Večina prispevkov v publikaciji Vedenjske motnje mladostnikov v sodobnem času ostaja na ravni (bolj ali manj kvalitetnega in kompetentnega) informiranja o nekaterih aspektih "stanja stvari", le en (saj veste, kateri) pa ima poleg izredno informativne tudi uporabno vrednost. Prav to pa bi naj namen knjižice tudi bil.

TOVARIŠKA TERAPIJA

**G. Goodman: Companionship Therapy, Jossey Bass Inc., San Francisco,
Washington, London, 1972**

Projekt tovariške terapije, ki ga predstavlja Goodman, je za nas zanimiv predvsem zato, ker prihaja Goodman v svoji raziskavi do nekaterih zaključkov, katerih poznavanje je koristno za razvijanje nadaljnjih modelov prostovoljnega dela in pomeni doprinos k teoriji prostovoljnega dela nasploh.

Goodman v svoji knjigi opisuje eksperiment, v katerem so študentje kot plačani (vendar je bilo plačilo bistveno nižje od običajno plačanih del) nepoklicni delavci opravljali tovariško terapijo z dečki, ki so imeli psihosocialne težave. Spremembe, ugotovljene pri dečkih, ki so bili vključeni v takšno tovariško "terapevtsko" obravnavo ($N = 88$), je primerjal s spremembami pri otrocih, ki take obravnave niso bili deležni ($N = 74$). Skupini sta bili izenačeni po parih. Vsi dečki, zajeti v raziskavo, so bili učenci petega ali šestega razreda Berkeleyeve šole in so predstavljali 15 % najbolj težavnih dečkov iz populacije. Izločeni so bili le klinični primeri, ki so imeli težje vedenjske ali organske motnje. Dečki so bili izbrani v vzorec na osnovi opisov, dobljenih od staršev, ter ocen s strani učiteljev in staršev. Na splošno bi lahko rekli, da so bili to čustveno moteni dečki zmerne težavnosti. V primerjavi z vrstniki so po ocenah sošolcev in učiteljev kazali več znakov osamljenosti, nenavadnosti, želje po pozornosti in so bili manj simpatični. Starši so jih opisali kot težko vodljive, željne pozornosti, moteče, nezadovoljne in brez prijateljev. Večina dečkov je bila v desetem ali enajstem letu starosti, tretjina jih je izhajala iz razprtih družin, tri četrtine je bilo belcev, 27 % črncev in ostalo orientalc.

Eksperiment je potekal dve leti, vsako leto so potrebovali 50 svetovalcev. Iska-

li so jih s pomočjo oglasa v univerzitetnem časopisu, ki je ponujal 1,40 dolarja na uro; zaposlitev bi bila za šest do devet ur tedensko, za prijavitelne svetovalce je bil organiziran brezplačni program usposabljanja. Vsakih se jih je prijavilo preko 100, zato je bila potrebna sistematična selekcija, saj na splošno za vse projekte, ki se poslužujejo nepoklicnih delavcev, velja, da je za terapevtski učinek bolj kot program usposabljanja pomembna prav ustrezna selekcija. Goodmanova predpostavka je, da je terapevtska zmožnost v takih projektih bolj stvar naravnega talenta ali medosebne občutljivosti kot pa spretnosti, naučenih preko izobraževalnega programa. Rezultati raziskave potrjujejo njegovo domnevo, saj se je izkazalo, da je eden najpomembnejših pozitivnih prediktorjev za terapevtski učinek prav osebnostna karakteristika nepoklicnega delavca, medtem ko ima sodelovanje v programu usposabljanja le manjšo napovedno vrednost.

Izbor, strokovno vodenje in usposabljanje prostovoljnih delavcev:

Zaradi možnosti selekcije so razvili kompliciran postopek skupinskega ocenjevanja medosebnih lastnosti (GAIT - Group Assessment of Interpersonal Traits), v katerem so ocenjevali udeleženci skupine drug drugega, vse udeležence pa so ocenjevali tudi trije poklicni ocenjevalci.

Izbrani študentje so bili nato razdeljeni v dve skupini glede na dimenzijo "zadržan - navzven usmerjen" (Quiet - outgoing), vsaka od teh skupin pa še dodatno na dve skupini: ena skupina se je udeležila le skupnega usposabljanja pred pričetkom praktičnega dela, druga skupina pa je imela trening tudi med akcijo. Tudi dečki so bili razdeljeni v dve skupini glede na dimenzijo "zadržan - navzven usmerjen", vendar je pri njih predstavljala ta karakteristika kvaliteto njihovih medosebnih težav. Vsi dečki so bili nato razporejeni v pare, ki so bili izenačeni glede na zadržano oz. navzven usmerjeno vedenje, resnost težavnosti, raso, socialno ekonomski status in popolnost družine. Nekatere druge pomembne značilnosti pa so bile izenačene že prej. En deček iz vsakega izenačenega para je bil nato naključno izbran v skupino udeležencev tovarštva, drugi pa v kontrolno skupino.

Dečke in študente so potem združili tako, da so dobili štiri skupine parov:

zadržan deček - zadržan svetovalec,
zadržan deček - navzven usmerjen svetovalec,
navzven usmerjen deček - zadržan svetovalec in
navzven usmerjen deček - navzven usmerjen svetovalec.

Vsak deček je imel torej svojega tovariša terapevta, ki je delal z njim v raznih nestrukturiranih interakcijah (pri otroku na domu, na igrišču in drugje, kjer se otrok giblje). Aktivnost je ponavadi izbral otrok in je zajemala pogovore, sprehode, izlete, ukvarjanje s konjički, gledanje TV, poslušanje glasbe itd. Ko je tovariški odnos dozorel, so se otroci pogosteje pogovarjali s svojimi tovariši tudi o osebnem doživljanju in problemih.

Vsi svetovalci so se udeležili uvodnega srečanja, ki je za polovico študentov predstavljal pravzaprav že velik del usposabljanja, ki ga je bil v celoti deležen. Navodila, ki so jih na tem srečanju dobili, so bila dovolj kratka in enostavna, da so bila lahko zapisana na enem listu papirja.

Med drugim so navodila vsebovala naslednje:

- Zaželeno je, da se vzdržuje zlasti odnos v paru, zato je bolje, da se izogibaš vključevanja tretje osebe, razen kadar so za to posebni razlogi.
- Ne uporabljaj "strategije" in ne skušaj "obravnavati" otroka ali mu ponujati razlage za njegove čustvene težave in skrbi. Ne pozabi, da nisi profesionalni delavec, zato bodi kolikor moreš pošten do sebe in dečka. Menimo, da je tvoja osebnost tvoj najboljši pripomoček.
- Videvaj se z dečkom dva do trikrat tedensko. Srečanja naj ne bodo krajša od ene ure in daljša od štirih ur. Hkrati skušaj biti z dečkom vsega skupaj najmanj štiri in največ osem ur na teden.

	minimum	maksimum
obiski na teden	2	3
ure na teden	4	8
ure na obisk	1	4

- Želimo, da bi bili vajini odnosi čimbolj prijetni, zato nas pokliči, kadarkoli boš zašel v težave, imel kakšne skrbi ali pa bil preprosto radoveden. Ne bomo imeli pripravljenega odgovora, bomo pa delali s teboj v smeri rešitve.

Ker je bila samo polovica študentov določena za obiskovanje tedenskih skupinskih treningov, je bila orientacija, podana v uvodnem sestanku, pomemben element pri usmerjanju vedenja svetovalcev. Vsi svetovalci so se poleg uvodnega sestanka udeležili tudi programiranega treninga o medosebnih odnosih.

Tista polovica, ki se je udeleževala tudi nadaljnega usposabljanja, je imela tedenska srečanja, ki so bila namenjena vzgoji za medosebne odnose (vendar so bila hkrati tudi sredstvo, preko katerega se je lahko nadzorovalo in spremljalo napredek družabništva). Večina srečanj je bila nestrukturiranih in je sledila modelu senzitivnega treninga.

Delovanje družabništev so spremljali tudi preko Poročil o obisku, ki so jih izpolnjevali študentje po vsakem srečanju z dečkom. Poročilo je vsebovalo različne ocenjevalne lestvice, s pomočjo katerih so se zbirale podrobnosti o vsakem obisku.

Vzporedno s supervizijskimi srečanji so potekali tudi individualni stiki študentov z osebjem projekta. Pobuda je lahko prišla s strani študentov ali pa poklicnega delavca, ki je spremljal delo posameznega študenta, oziroma s strani tistih strokovnih delavcev, ki so vodili supervizijsko skupino.

Rezultati:

Glavne ugotovitve, veljavne za celotno skupino otrok, ki so bili vključeni v tovariško terapijo, so sledeče:

1. Rezultati, dobljeni preko ocen sošolcev in učiteljev, nakazujejo, da je večina dečkov nekoliko napredovala, ne glede na to, ali so bili deležni tovariške terapije ali ne.
2. Ob zaključku tovariške pomoči je 95 % dečkov, ki so pomoč prejeli menilo, da je tovarišтво pomembno vplivalo nanje. Najpogosteje so navajali spremembe na področju izboljšanja medosebnih odnosov, socialnega vedenja, mnenja o samem sebi in pridobivanja raznih spretnosti. Tako je več kot polovica dečkov menila, da so izboljšali socialne odnose z odras-

limi; skoraj 70 % dečkov je izboljšalo odnose z vrstniki. V zvezi z znanjem in spretnostmi, ki so jih pridobili, je 30 % udeleženih dečkov omenilo socialno komunikacijo, 21 % jih je opisalo gibalne spretnosti in prav toliko nekatera teoretična znanja.

3. Tudi po ocenah staršev sta obe skupini pokazali nekoliko izboljšanja v šolskem vedenju in delu pri odnosih z vrstniki in v zvezi z mnenjem o samem sebi. Vendar so pridobili dečki iz eksperimentalne skupine bistveno več od dečkov iz kontrolne skupine na dveh področjih:
  - pri zmanjšanju prisotnih težav (izboljšanje glede tega se je pokazalo kar pri 91 % dečkov, udeleženih pri tovariški terapiji in le pri 61 % dečkov iz kontrolne skupine; prisotne težave so se povečale kar pri 28 % dečkov iz kontrolne skupine in le pri 3 % dečkov, ki so bili udeleženi pri tovariški terapiji);
  - pri razvijanju sposobnosti "shajanja z drugimi" (izboljšanje je bilo ugotovljeno pri treh četrtinah udeleženih dečkov in le pri manj kot polovici neudeleženih).

Goodman je mnenja, da rezultati, dobljeni pri celotni skupini dečkov iz eksperimentalne in kontrolne skupine, ne pokažejo dovolj realno učinkov tovariške pomoči. Razlogi zato so po njegovem mnenju naslednji: vključevanje otrok iz kontrolne skupine v nekatere druge terapevtske aktivnosti; maskiranje učinkov z nasprotnimi učinki v nekaterih podskupinah ali pa z nespremenjenim stanjem pri večini udeležencev; starši dečkov iz kontrolne skupine so lahko zaradi prizadetosti v zvezi z odklonjenostjo svojega otroka za tovariško terapijo prikazovali spremembe pri otroku drugače, kot bi jih sicer; minimalen in zato težje merljiv vpliv na nekatere udeležence; nekateri splošni procesi spreminjanja so postali očitni šele po dveh letih sledenja.

Vendar pa so imeli vsi ti faktorji manjšo moč v primerjavi s pomembnimi pridobitvami, ki so bile ugotovljene znotraj nekaterih uspešnih podskupin. Izkazalo se je namreč, da tovariška pomoč, ki so je bili deležni dečki, ni učinkovala na vse enako, temveč so bili učinki odvisni od mnogih faktorjev. Goodman meni, da je zato potrebno biti pri organiziranju in vodenju pozoren na štiri kategorije teh dejavnikov, ker vsebujejo pomembno napovedno vrednost uspešnosti

tovariški pomoči. Te štiri kategorije so:

1. Lik svetovalca:

Ugotovljeno je bilo, da bolj kot trening vplivajo na "terapevtsko" zmožnost nekatere osebne karakteristike svetovalcev. Kot najboljši pozitivni prediktor svetovalca se je pokazala njegova "usmerjenost navzven", ki zajema naslednji sklop svetovalčevih karakteristik: velika asertivnost (sposobnost uveljavljanja), čustvena odzivnost, zmožnost empatije (vživetja), sprejemanja in topline, odkrit in samozavesten odnos z vrstniki, dojemanje človekove naravi kot kompleksne in spremenljive, sodelovanje v mnogih izvenšolskih aktivnostih, veliko zaupanje v uspešnost terapije, opažanje mnogih podobnosti med seboj in dečkom, vključenim v terapijo itd.

2. Zveza svetovalec - otrok:

- Medrasni faktor se je pokazal kot pomemben napovedni faktor. Črnski otroci so v raziskavi pridobili s tovariško pomočjo več od ostalih (vsi so imeli bele svetovalce). Iz podrobnejše analize Poročil o obisku je bilo razvidno, da so imeli v takšnih zvezah že zelo zgodaj, v začetku odnosa dečki in svetovalci nekaj pomembnih pogovorov, ki so poglobljali njihovo medsebojno razumevanje. Vzrok za take pogovore je bila večja pozornost, ki je je bil tak par deležen s strani okolice.
- Glede na dimenzijo "zadržan - navzven usmerjen" se je pokazal kot naj-uspešnejši par zveza med navzven usmerjenim svetovalcem in zadržanim dečkom. Tudi navzven usmerjen svetovalec z navzven usmerjenim dečkom je bila uspešna kombinacija, medtem ko je bila precej manj uspešna zveza zadržanega svetovalca z navzven usmerjenim dečkom. Kombinacija, kjer sta bila oba (deček in svetovalec) zadržana, pa je bila bolj vir nezadovoljstva kot napredka.

3. Značilnosti dečka:

Kot najbolj koristna v terapevtskem smislu se je pokazala tovariška pomoč za "zadržane" dečke (introvertirani, osamljeni, zatajevani in depresivni) in tiste, ki so bili težje moteni (približno zgornjih 3 % populacije oziroma zgornja četrtina primerov iz vzorca).

4. Proces tovariške pomoči:

Kot najbolj učinkoviti so se pokazali dolgi in redkejši obiski ($x = 3,4$ ure po 2-krat tedensko; včasih so se svetovalci zadržali na obisku celo pet ali šest ur).

Značilnosti obiskov, ki so se pokazale kot pozitivni prediktor, zlasti za zadovoljujoč napredek v začetku odnosa, so bile še:

- deljenje obroka hrane med dečkom in svetovalcem,
- redko obiskovanje filmskih predstav,
- malo porabljenega denarja,
- pogoste avtomobilske ali kolesarske dirke,
- razgovori o spretnostih, ki jih obvlada svetovalec,
- pogovori o dečkovi materi in dečkovi vlogi v družini,
- redki pogovori o dečkovem očetu ali svetovalčevi materi,
- razgovori o pravih projekta, omejeni le na začetne obiske,
- svetovalčevi opisi posameznih obiskov kot nezahtevnih, udobnih, toplih in sproščeni, vendar redko opisovanja mirnih interakcij.

Glede tega, kako je delovalo sodelovanje v projektu Tovariške terapije na študente, Goodman ugotavlja, da so bili vsi učinki pozitivni (tako učinki tovariškega odnosa kot tudi skupinskega treninga, ki so ga bili v okviru projekta študentje deležni). Primerjal je spremembe pri skupini študentov, ki so sodelovali v tovariški pomoči, s spremembami, ki so nastopile v kontrolni skupini študentov (izenačenih po socialno-ekonomskem statusu, starosti, sociometričnem statusu, zadržanem oziroma navzven usmerjenem delovanju, motivaciji in izraženih ciljih).

Pri nepoklicnih delavcih, torej pri študentih, ki so sodelovali v projektu tovariške terapije, je opazil v primerjavi s kontrolno skupino naslednje spremembe:

- Na področju interesov so pokazali nepoklicni delavci močan porast zanimanja za vedenje otrok, za delo z motenimi ljudmi in za svoje lastno vedenje.
- Nepoklicni delavci so zaznavali sami sebe kot bolj napadalne, rabili so več avtonomije, več sprememb in manj nadzora.
- Opisi samih sebe so postali pri nepoklicnih delavcih bolj kritični in manj

- obrambni,
- Zadržani nepoklicni delavci so postali odprti; izboljšali so sposobnost uveljavljanja.
  - Skupinski trening je izboljšal pri nepoklicnih delavcih splošno poznavanje samega sebe in povečal njihovo nadaljnje zanimanje za lastno socialno vedenje in za področje svojega študija, vendar pa je zmanjšal kvaliteto njihovega šolskega dela. Nepoklicni delavci so tudi razvili svoje sposobnosti načrtovanja socialnih odnosov.
  - Nepoklicni delavci, ki so delali s težje motenimi dečki so v primerjavi z ostalimi izboljšali sposobnost uveljavljanja.
  - Tisti, ki so delali s črnskimi dečki, so povečali svoje zanimanje za medrasne odnose in za črnsko kulturo.

Sonja Žorga

PSIHOLOŠKA POMOČ OTROKOM IZ NEUGODNEGA OKOLJA

Z. Osterweil, H. Feingold, Psychological Help to Children from Deprived Environment, Israeli Journal of Psychology, 14, 1981, 104-125.

V pričujočem sestavku želim predstaviti program, ki je v marsičem podoben modelu prostovoljnega dela študentov s skupinami otrok s psihosocialnimi težavami, ki se izvaja na nekaterih naših osnovnih šolah. Glavni namen tečaja je bil pomagati študentom prostovoljcem pri vključevanju v nepoklicno delo v šoli. Vsako leto so sodelovali v programu drugi študentje in otroci, vendar je ostajal okvir programa vedno isti.

Model intervencije

Timi treh do petih študentov so delali s skupinami osmih do desetih otrok iz šol v revnem okolju Jeruzalema. Študentom je bil cilj intervencije predstavljen takole: "Otrokom nuditi priložnost, da doživijo pomemben in trden odnos z odraslimi". Pri tem je bilo poudarjeno, naj se študentje ne spuščajo v psihoterapijo, poučevanje ipd., ker niso strokovni delavci; od njih se pričakuje, da bodo uporabili svoje lastne potencialne (čustvene reakcije, posebna zanimanja, nadarjenosti, konjičke itd.) pri vzpostavljanju odnosa, ki bo zanje in za otroka vzajemna pomembna izkušnja.

Na osnovi teh navodil so se v skupinah izvajale najrazličnejše aktivnosti: igre in šport v prostoru ali na prostem, izleti in razni ogledi, zabave, oblikovanje, pripovedovanje zgodb, razgovori in druge zanimive reči. Pri tem so študentje pokazali veliko ustvarjalnost in domiselnost.

Študentje so se srečevali z otroki enkrat tedensko, po pouku, v šoli. Srečanje je običajno trajalo približno dve uri. Srečanje je bilo običajno skupinsko, vendar so se pogosto uporabljale tudi drugačne oblike: skupina je bila razdeljena v podskupine ali pa se je študent sestal s posameznim otrokom, če je bilo potrebno. Vsaka sprememba v srečanju je imela svoj razlog in je bila skrbno načrtovana in analizirana.

Otroci so bili izbrani po določenih kriterijih (tako so bili npr. izključeni moteni otroci, ki so potrebovali strokovno obravnavo. Vodstvo šole je pisмено obvestilo starše izbranih otrok o programu socialne aktivnosti s študenti po pouku. Starši so se lahko sestali s študenti, če so to želeli, obiski študentov na domu pa so bili zelo redki (le na primer, če je otrok zbolel). Z učitelji otrok so se študentje sestali dva do trikrat letno.

Izbor, usposabljanje in vodenje študentov

Ker je bil program organiziran v okviru tečaja psihologije, je imel pravico sodelovanja vsak študent. Selekcija je bila izvršena na osnovi izražene motivacije in izvrševanja obveznosti. Vsi udeleženci so bili seznanjeni s tem, da bo sodelovanje zahtevalo približno 10 ur njihovega časa tedensko in da je zaradi odgovornosti do otrok potrebno sodelovati v tečaju celo leto. Ta način selekcije se je pokazal zelo koristen; od približno 40 kandidatov jih je ostalo in sodelovalo v programu od 15 do 17 vsako leto. Med letom ni bilo odstopanj in skoraj vsi študentje so se izkazali kot zelo požrtvovalni, skrbni in odgovorni.

Vsak tim študentov je imel tri supervizijske sestanke tedensko. Prvi je bil namenjen načrtovanju in pripravam za naslednje srečanje z otroki. To je bila hkrati tudi supervizija med vrstniki, na kateri so študentje razpravljali o srečanju z otroki.

Naslednji sestanek tima je bil supervizija z asistentom tečaja. Študentje so izbrali problem, ki jih je vznemirjal pri tekočem delu, ga opisali in pri tem izrazili tudi svoja občutja v zvezi z njim. Supervizor je skušal dati podporo po eni strani in prikazati problem z otrokovega zornega kota po drugi strani. Le če se je izkazalo, da so študentje problem prestrukturirali in gledajo sedaj nanj drugače, kot so ga videli v začetku, je asistent spodbudil tudi razpravo o možnih rešitvah problema. Glavna naloga asistenta je bila torej pomagati študentom, da so začeli razumevati problem predvsem s pomočjo svojih lastnih virov (empatija, introspekcija itd.) in da so gledali na rešitev kot na produkt novega razumevanja problema.

Tretji sestanek je bil supervizija celotnega razreda. Medtem ko je bila super-

vizija v timu orientirana na posamezne primere, je bila supervizija v razredu orientirana na skupne probleme in je imela večji poudarek na kognitivnem inputu (npr. pridobivanje relevantnega znanja iz razvojne in klinične psihologije). Posamezni problemi so bili izbrani s strani študentov (npr. agresija pri otroku, odklonjen otrok itd.). Primeri pa so bili uporabljeni le kot ilustracije.

Pomemben vidik supervizij je bil, da se je tu analiziralo tako uspešne kot tudi problematične intervencije. Izkazalo se je, da je učenje iz uspehov dvigalo skupinsko kohezivnost in moralo.

Evalvacija

Namen evalvacije je bil preveriti učinke, ki jih je imel program tako na otroke kot tudi na študente. Evalvacija je potekala vsako leto in se je v vsakem nadaljnjem letu že posluževala koristnih ugotovitev prejšnjega leta.

Glavni zaključki evalvacije so:

1. V vseh treh letih so študentje pripisovali tečaju pomembno izkušnjo osebne rasti in učenja o samem sebi in otrocih.
2. Učinki na otroke so se ugotavljali iz različnih virov:
  - a) Anekdotski zapisi pogovorov z otroki so kazali na to, da so otroci v programu uživali.
  - b) Po ocenah študentov se je večina otrok izboljšala glede na kriterije mentalnega zdravja (72 % otrok se je spremenilo v pozitivni smeri 18 % otrok se ni spremenilo, 10 % pa se jih je spremenilo v negativni smeri).
  - c) Sociometrijski podatki so kazali na to, da so postali otroci iz eksperimentalne skupine manj odklonjeni s strani vrstnikov kot otroci v kontrolni skupini (medtem ko v sprejetosti ni bilo opaziti razlik).
  - č) Pri kliničnem ovrednotenju preizkusa risanja človeka so se pokazale pozitivne spremembe v večji meri pri otrocih iz eksperimentalne kot pri otrocih iz kontrolne skupine.
  - d) Učitelji so ocenjevali otroke pred in po intervenciji z vrašalnikom, ki je vseboval 22 postavk. Pomembne spremembe so bile ugotovljene le

pri dveh točkah: ob koncu leta so bili otroci opisani kot bolj samozavestni in so se manj lagali. V kontrolni skupini niso bile ugotovljene take spremembe. Ugotovljene spremembe spominjajo na procese, značilne za začetek psihoterapije, zato avtorja projekta menita, da osem mesecev intervencije, kot je bila opisana, verjetno ne zadostuje (v tem se strinjata z Goodmanom, 1972).

Opisani Program psihološke pomoči otrokom iz neugodnega okolja je v mnogem podoben modelu skupinske pomoči otrokom s psihosocialnimi težavami pri nas. Vendar je med obema programoma tudi nekaj razlik.

Razlika v številčnosti izraelskih skupin in skupin pri nas:

- V izraelskem programu so bile skupine otrok in študentov, ki so skupine vodili, nekoliko večje (3-5 študentov z 8-10 otrok) kot pri nas (2 študenta 6-8 otroki) kar ima svoje prednosti pa tudi pomanjkljivosti. Otrok ima sicer večje možnosti ustreznega izbora študenta za vzpostavitev intimnejšega odnosa, v skupini je možnih več različnih interakcij, vendar pa so lahko te interakcije manj intenzivne, skupina ne more nuditi otroku tolikšnega občutka intimnosti in varnosti, kot mu ga lahko nudi majhna skupina).
- Izraelski program vsebuje tudi intenzivnejšo supervizijo v skupini, nima pa predvidenih individualnih stikov prostovoljev s strokovnimi delavci. Vendar pa so oblike supervizije kljub navidezni različnosti precej podobne našim. Supervizijo v timu lahko primerjamo z našo supervizijsko skupino (brez gosta) na šoli: pri obeh je poudarek predvsem na obravnavanju posameznih problemov, s katerimi se srečujejo prostovoljni delavci ter na razbremenitvi delavcev in podpori. redkeje sestajanje supervizijske skupine pri nas je lahko do neke mere kompenzirano s pogostimi individualnimi razgovori med strokovnimi delavci in prostovoljci. Supervizija v celotni skupini študentov pa je primerljiva z našo supervizijsko skupino, na katero povabimo gosta, do neke mere pa je podobna celo izobraževalnim srečanjem, ki so organizirani na Svetovalnem centru; v vseh primerih gre zlasti za razreševanje problemov in pridobivanje znanja v zvezi z izbrano širšo tematiko,
- V izraelskem programu so priprave študentov na podamezna srečanja s skupino otrok vnaprej načrtovane in formalizirane s strani vodstva programa; pri nas se študenta o te msama in sproti dogovarjata. To seveda ne pome-

ni, da pri nas prostovoljna delavca ne načrtujeta vsakega srečanja z otroki, vendar sta pri tem bolj samostojna, saj je oblika, čas in način njunega sodelovanja prepuščen njima samima.

Sonja Žorga

VIHORA

1	1
2	2
3	3
4	4
5	5
6	6
7	7
8	8
9	9
10	10
11	11
12	12
13	13
14	14
15	15
16	16
17	17
18	18
19	19
20	20
21	21
22	22
23	23
24	24
25	25
26	26
27	27
28	28
29	29
30	30
31	31
32	32
33	33
34	34
35	35
36	36
37	37
38	38
39	39
40	40
41	41
42	42
43	43
44	44
45	45
46	46
47	47
48	48
49	49
50	50
51	51
52	52
53	53
54	54
55	55
56	56
57	57
58	58
59	59
60	60
61	61
62	62
63	63
64	64
65	65
66	66
67	67
68	68
69	69
70	70
71	71
72	72
73	73
74	74
75	75
76	76
77	77
78	78
79	79
80	80
81	81
82	82
83	83
84	84
85	85
86	86
87	87
88	88
89	89
90	90
91	91
92	92
93	93
94	94
95	95
96	96
97	97
98	98
99	99
100	100

ARCHIV

für Wissenschaft und
Praxis der sozialen Arbeit
ArchsozArb

Vierteljahresshefte zur Förderung
von Sozial-, Jugend- und
Gesundheitshilfe

Herausgegeben von Professor Dr. Teresa Bock
Rektoratsstraße 46, 4060 Viersen 1

im Auftrag
des Deutschen Vereins für öffentliche
und private Fürsorge
und des Instituts für Gemeinwohl GmbH
beide in Frankfurt/Main.

Schriftleitung:
Walter Scheihorn, Dr. Margarete Heinz
Am Stockborn 1-3, 6000 Frankfurt/Main

Frankfurt/Main · 18. Jahrgang · Nr. 3/1987

Inhalt	Seite
Abschied von den Professionen oder die Entzauberung der Experten. Zur Situation der helfenden Berufe in den 80er Jahren Dr. Bernd Dewe und Professor Dr. Wilfried Ferchhoff, Bielefeld	147
Sozialarbeiter zwischen Beratungsanspruch und institutioneller Anbindung. Zur Psychodynamik einer Berufsrolle Claus Reis, Frankfurt/Main und Dr. Norbert Spengenberg, Gießen	183
Berichte	
Zur Reziprozität des Helfens – Probleme und Schwierigkeiten der Krankheitsbewältigung in der Ehe. Eine qualitative Analyse am Beispiel von Krankheitsepisoden Dr. Vera Grunow-Lutter, Kassel	198
Die Deutsche Akademie für pädagogische und soziale Frauenarbeit und ihre Jahreskurse Professor Peter Reinicke, Berlin	210
Buchbesprechungen	223

Die Einzelhefte des Archivs erscheinen vierteljährlich; Auslieferung jeweils in der Mitte des Quartals.
Verlag:
Eigenverlag des Deutschen Vereins für öffentliche und private Fürsorge,
Am Stockborn 1-3, 6000 Frankfurt/M. 50,
Telefon: 069/58031
Postgrotiko: Frankfurt/M. 100847-807
Bankkonto:
Stadtsparkasse Frankfurt/M. 130706.
Druck: Hugo Haßmüller,
Berner Straße 12, 6000 Frankfurt/M. 56.

Die Auslieferung an Nichtmitglieder des Vereins und an den Buchhandel erfolgt durch den Verlag W. Kohlhammer GmbH, Helfenörstraße 69, 7000 Stuttgart 80.
Der Bezugspreis beträgt 60 DM jährlich (inkl. Versandkosten und MwSt.); für Mitglieder des Deutschen Vereins 40 DM jährlich (zuzügl. Versandkosten und MwSt.); Einzelheft 15 DM (inkl. Versandkosten und MwSt.); für Mitglieder des Deutschen Vereins 10 DM (zuzügl. Versandkosten und MwSt.).

Alle Rechte, auch das der Übersetzung, sind vorbehalten.

CRITICAL SOCIAL POLICY

ISSUE 18
VOLUME 6 NUMBER 3 WINTER 1986/87

Contents

The future of full employment

The full employment illusion
JOHN KEANE and JOHN OWENS 4

The non-obsolescence of the right to work
MICHAEL RUSTIN 8

Working-class opinion and welfare strategies:
beyond the state and the market
MARK HYDE and BOB DEACON 15

The new food policies
TIM LANG 32

Struggles and experiences
Older people in struggle 48

Council chaos: the Anglo-Irish Accord
and its impact on Community groups 58

Commentary on social policy
Women's income in and out of employment
LESLEY JORDAN and BARBARA WAINE 63

The 'coercive tilt' in probation practice:
one step forward, two steps back
BRIAN WILLIAMS 79

Accommodation outcomes in old age:
a discussion of trends
ROBIN MEANS 84

Feedback 100

Reviews 103

CRITICAL SOCIAL POLICY

ISSUE 19
VOLUME 7 NUMBER 1 SUMMER 1987

Contents

What price the sale of reproductive technology RAMONA KOVAL	5
The politics of the new reproductive technologies RAYAH FELDMAN	21
Putting violence towards social workers into context NEIL SMALL	40
Take-up campaigns: fighting poverty through the post PETE ALCOCK and JANE SHEPHERD	52
<i>Struggles and experiences</i>	
Repressing the living dead: penal policy and the Peterhead demonstration	68
<i>Commentary on social policy</i>	
Into debt ANNE BURROWS, STEVE OUTRAM and MIKE WOLFE	73
Further education without tiers DENIS GLEASON and MICHAEL HOPKINS	77
Protest and disorder: the Public Order Act, 1986 DAVID DIXON	90
<i>Feedback</i>	99
<i>Reviews</i>	115

EVALUATION REVIEW

A JOURNAL OF APPLIED SOCIAL RESEARCH

Volume 11, Number 3

June 1987

CONTENTS

- Applying Theories of Aging to Evaluation of Social Programs
for the Elderly**
HOWARD LITWIN 267
- The Model-Guided Method for Monitoring Program
Implementation**
JOHN S. BREKKE 281
- Cost Effectiveness of the APROFAM Program for Voluntary Surgical
Contraception in Guatemala**
MARK E. McBRIDE, JANE T. BERTRAND,
ROBERTO SANTISO, and VICTOR HUGO FERNANDEZ 300
- Reducing Dependence on Central Electric Heating Systems:
*An Evaluation of an Experimental Program***
RICHARD S. RIDGE and RONALD K. WATTS 327
- An Implementation Evaluation of Community Corrections**
DEBRA J. ROG and GARY T. HENRY 337
- Retrospective and Prospective Analysis:
*Linking Program Evaluation and Forecasting***
ELEANOR CHELIMSKY 355
- Craft Note**
- Assessing Decision-Making Risk and Information Needs
in Evaluation**
ROBERT D. BROWN and DAVID G. PRENTICE 371

SAGE PUBLICATIONS / Newbury Park Beverly Hills London New Delhi

Family Process

SEPTEMBER 1967
VOLUME 26
NUMBER 3

Epistemological Confusion in Family Therapy and Research E. H. Auerswald	317
On Description of Family Therapy Stuart Golann	331
Families and the Origins of Child Behavior Problems Mark R. Dadds	341
Infertility as Boundary Ambiguity: One Theoretical Perspective Linda Hammer Burns	359
Assessing Parent-Child Relationships: A Report of Normative Scores and Revalidation of Two Clinical Scales Benjamin E. Saunders and Robert A. Schuchts	373
Family Characteristics and Posttraumatic Stress Disorder: A Follow-Up of Israeli Combat Stress Reaction Casualties Zahava Solomon, Mario Mikulincer, Batia Freid, and Yohanan Wosner	383
Discussions	
Bird Talk, Sacred Talk, Criminal Talk: On Jargon Carlos E. Sluzki	395
Jargon, Ambiguity, Pomposity, and Other Pests Bryan Lask	396
Listen, Youse Guys, Languich Ain't No Kleenex! Paul Watzlawick	397

International Social Work
Volume 29 Number 3 July 1986

Guest editorial	195
Abstracts, résumés, resúmenes	199
International perspectives Social work education in twenty-one European countries: a comparative description <i>Hans Jochen Brauns and David Kramer</i>	203
Articles Social work components in the integrated rural development programme in India <i>G. Narayana Reddy</i>	207
Working with political refugees: new challenges to international social work <i>Kathleen M. McInnis</i>	215
Ethnic elderly people in long-term care facilities of the dominant culture: implications for social work practice and education <i>Michael J. MacLean and Rita Bonar</i>	227
Effective social services through international child sponsorship programmes <i>David J. Herrell</i>	237
Inter-country casework <i>David Cox</i>	247
National and intercountry adoptions in Latin America <i>Ilse Goldschmidt</i>	257

International Social Work
Volume 29 Number 4 October 1986

Editorial	283
International perspectives Sugata Dasgupta and the no poverty society <i>Thomas Walz</i>	285
Abstracts, résumés, resúmenes	289
Articles The use of nonviolence as a framework for social work activity in the area of social change: a course outline <i>Robert Carey</i>	293
Macro-level social work manpower planning: with illustrations from experiences of Hong Kong <i>H. K. Wong</i>	307
Predictors of job satisfaction, burnout and turnover among social workers in Norway and the USA: a cross cultural study <i>David P. Himle, Srinika Jayaratne and Paul Thyness</i>	323
Changes in the collective family in the Soviet Union: a comparative perspective <i>Salvatore Imbrogno</i>	335
Community-oriented social work in a rural and remote Hebridean patch <i>Emilia E. Martinez-Browley</i>	349
Book reviews	373

Inhalt

np 3/87

Heiko Waller	Sozialarbeit und Gesundheitsförderung	201
Peter Franzkowiak	Jugend, Gesundheit und Gesundheitsförderung	210
Harald Hottelet	Veränderungsbedarf in der Jugendhilfe	225
Lothar Böhnisch/ Klaus Blanc	»Land« als Defizit? Zur Situation der Jugendhilfe in ländlichen Regionen	238
Dieter Neubert	Sozialarbeit und Entwicklung in Kenya	246
<i>Essay</i>		
Harimut Dießenbacher	Gibt es einen gesundheitspolitischen Gerontozid?	257
<i>Kurzdiskussion</i>		
Michael Praschma	Kindheit – eine vernachlässigte Kategorie stadtteilbezogener Arbeit	265
Jürgen Ahrens	Allgemeinbildung contra Qualifikation – Eine falsche Alternative	271
neue praxis aktuell		
Arbeitsgruppe »Armut und Unterversorgung«	<i>Dokumentation: Armutsberichterstattung in der Bundesrepublik lokal-spezial (S. 279); Information (S. 280); Kurznotiert (S. 281); Tagungshinweise (S. 283); Aktuelle Materialien (S. 284)</i>	275
	Abstracts about the Articles	286
	Résumé des Contributions	287

Inhalt

np 4/87

Reinhart Lemp	Spielsucht Lust, Zwang und schlechtes Gewissen	289
Ingrid Krieger/ Bernd Schläfke	Die Lebenslage junger arbeitsloser Sozialhilfe- empfänger	299
Norbert Spangenberg/ Claus Reis	Vom Umgang mit Multiproblemfamilien: Die Sozial- bürokratie auf der Couch	313
Reinhold Boschert	Krise und Existenz	326
Christian Niemeyer	Verstehen oder Kolonialisieren?	336
<i>Essay</i> Günter Hörmann	Schöner leben auf Kredit? Wie man bei uns Schulden beitreibt!	347
<i>Kurzdiskussion</i> Hans Thiersch	Integration als Aufgabe der Normalisierung	352
<i>Reisebericht</i> Friedrich Ortmann/ Rainer Treptow	Soziale Sicherheit in der Volksrepublik China	358
<i>Tagungsbericht</i> Frauke Clausen	Tagung »Selbstevaluation in der sozialen Arbeit«	370
<i>Kontroverse</i> Rudolph Bauer Hans-Josef Wollasch	Wohlfahrtsverbände in der NS-Zeit Kreuze und Hakenkreuz »Wieviel besser stehen wir heute mit unserer Klugheit da . . .«	371 375
neue praxis aktuell Direktorium des Instituts für Sozialpädagogik der TU Berlin	<i>Dokumentation: Das Kreuzberger »Maifest«, Symptom einer Gegenwart ohne Zukunft</i> <i>lokal-spezial (379); Information (381); Tagungs- hinweise (382); Aktuelle Materialien (384)</i>	377
	Abstracts about the Articles	385
	Résumé des contributions	386

Inhalt

np 5/87

Burkart Lutz*	Zukunft der Arbeit und soziale Integration	387
Walter Hornstein*	Jugendhilfe vor neuen Aufgaben – Möglichkeiten und Perspektiven	391
Helmut Richter	Kommunalspädagogik vs. Kommunalpolitik Subkultur, Devianz und Konfliktschlichtung (I)	401
Anneke Napp-Peters	Sozialisation durch den Vater	413
Wolf-Wedigo Wolfram	Ehescheidung: Auswirkungen auf die Betroffenen	423
Laise Hartwig/ Carola Kuhlmann	Sexueller Mißbrauch an Töchtern – der verschwiegene Aspekt der Gewalt in der Familie	436
Hans Haferkamp	Technischer Staat und neue soziale Kontrolle – nur Mythen der Soziologie?	447
<i>Essay</i>		
Udo Bullmann	Planloser Aktionismus reicht nicht aus – Zur Notwendigkeit einer integrierten lokalen Beschäftigungspolitik in der Krise	457
<i>Kurzdiskussion</i>		
Gerold Strack	Grundzüge einer zukünftigen Jugendarbeit	464
<i>Forschungsnotiz</i>		
Benno Hafeneeger u. a.	Sozialarbeit als Beruf	467
<i>Tagungsbericht</i>		
Uwe Sielert	Ehrenamtlichkeit	471
neue praxis aktuell		
Hans-Uwe Otto/ Maria-Eleonora Karsten	<i>Kommentar:</i> Jugendhilfe auf dem Irrweg	475
	<i>Dokumentation:</i> Stellungnahme und Empfehlungen der AGJ zur Sozialpädagogischen Familienhilfe	477
	<i>Lokal-Spezial</i> (S. 482); <i>Informationen</i> (S. 483); <i>Tagungshinweise</i> (S. 484); <i>kurz notiert</i> (S. 485); <i>Aktuelle Materialien</i> (S. 485); <i>Nachruf</i> (S. 486)	
	Abstracts about the Articles	487
	Résumé des contributions	488

* Die Beiträge von Burkart Lutz und Walter Hornstein sind überarbeitete Fassungen ihrer Referate auf dem Fachkongress «Jugend und Arbeit» vom 1.-3. Juni 1987 in Königswinter, veranstaltet vom BMJFFG – Bundesjugendkuratorium – in Zusammenarbeit mit BBJ-consult. Die Ergebnisse des Kongresses werden im Frühjahr 1988 von den Veranstaltern als Buch veröffentlicht.

Social Casework

The Journal of Contemporary Social Work

Volume 68 Number 4 April 1987

Articles

- 195 Treatment Discontinuance: Grounds for Optimism
Ronald W. Toweland
- 205 Resistant Clients: Confrontation, Interpretation, and Alliance
Carl Harman and Diane Reynolds
- 214 Psychosocial Functioning of Adolescents in Foster Care
Elizabeth M. Timberlake and Mary Jeanne Verdieck
- 223 Alcoholics Anonymous and the Alcoholic Defense Structure
Norman Winegar, Todd A. Stephens, and E. Douglas Varnry
- 229 Licensure: Help or Hindrance to Women Social Workers
Roberta Reiner Iversen
- 234 Every Twelfth Shopper: Who Shoplifts and Why?
JoAnn Ray
- 240 News and Views
The Social Worker as a Victim of Violence
LeRoy G. Schultz
- 245 Editorial Notes
Evaluation of an Indian Student Placement Program:
Terry L. Cross

248 Book Reviews

Vietnam Veterans: The Road to Recovery, by Joel Oler Brodke and Erwin Rindsohn Peters. Post-Traumatic Stress Disorder and the War Veteran Patient, edited by William E. Kelly. Reviewed by James Dwyer.

Characterological Transformation: The Hard Work Miracle, by Stephen M. Johnson; Cognitive-Behavioral Therapy for Impulsive Children, by Philip C. Kendall and Lauren Brossell. Reviewed by Kevin J. Carrasco.

Resolving Resistances in Psychotherapy, by Herbert S. Stream. Reviewed by Florence Lefrancis.

Reading, Writing and Rage, by Dorothy Fink Untereiner: The Family and the School: A Joint Systems Approach to Problems with Children, edited by Emilia Dowling and Elsie Osborne. Reviewed by Elizabeth Dowe.

Establishing and Building Employee Assistance Programs, by Donald W. Myers. Reviewed by R. L. McNeel.

Family Problem Solving, by William J. Reid. Reviewed by Susan Whitlaw Dawes.

- 370 Author's Reply • John S. Brinkbe
- 373 Author's Response to Reviewer • Lawrence M. Mond
- 377 Reviewer's Reply • Michael R. Sout

Book Reviews

- 380 Priscilla Ferguson Clement, *Welfare and the Poor in the Nineteenth-Century City: Philadelphia, 1800-1854*. Marc J. Bouman
- 382 Theodore R. Marmor, *Political Analysis and American Medical Care*. Neil Stuart
- 384 Joan Moore and Harry Pachon, *Hispanics in the United States*. Jorge Casuso
- 386 Elizabeth D. Huttman, *Social Services for the Elderly*. Victoria E. Burnsagin
- 388 Brief Notices
- 391 Contributors

Social Casework

The Journal of Contemporary Social Work

Volume 68   Number 5   May 1987

Articles

- 259 Stress in the Workplace: A Framework for Research and Practice
Rebecca Donovan
- 267 Black, Gay, Alcoholic Men: Their Character and Treatment
Larry Icard and Donald M. Traustein
- 273 Harvest of Despair: Using the ABCX Model for Farm Families in Crisis
Mary P. Van Hook
- 279 Burnout and Values in the Social Service Profession
Joseph A. Walsh
- 284 Emotional Motivations for Family Treatment
James E. Lantz
- 290 The Empirical Clinical Practice Debate
André Ivanoff, Betty J. Blythe, and Scott Briar
- 299 Focal-Conflict Theory: A Model for Teaching Dynamic Practice
Jerrold R. Brandell

311 Forum

A Family Ethic for Our Time
Harold Lewis

314 Comments from Readers

315 Book Reviews

GROUP THERAPY WITH CHILDREN AND ADOLESCENTS, edited by Barbara B. Sapiet and Christine S. Kardaras. *Reviewed by Barbara R. Wheeler.*

WORKING WITH FAMILIES OF THE MENTALLY ILL, by Kayla F. Bernheim and Anthony F. Lihman. *Reviewed by Sonja Rhodes.*

GROWING UP POOR, by Terry Williams and William Korsthum. *Reviewed by Albert S. Alissi.*

TREATING THE ALCOHOLIC: A DEVELOPMENTAL MODEL OF RECOVERY, by Stephanie Brown. *Reviewed by Diane Grodny.*

Social Casework is published by Family Service America, since 1981 the leadership organization for family service agencies through the United States and Canada.

SOCIAL SERVICE REVIEW

Contents

June 1987 Volume 61 Number 2

- 183 The Benefits of Beneficence • *Marshall B. Jones*
- 218 Reconceptualizing the Philosophical Perspective of Social Work • *Ann Weisk*
- 231 Naturalistic Inquiry: An Alternative Model for Social Work Assessment • *Mary K. Rodwell*
- 247 The Effect of the 1981 Omnibus Budget Reconciliation Act on Welfare Recipients and Work Incentives • *Robert Moffatt and Douglas A. Wolf*
- 261 Income Maintenance Workers: Technicians or Service Providers? • *Jan L. Hagen*
- 272 Delivering Services under Permanency Planning • *Michael R. Sooin*
- 291 A National Survey of In-Service Training Experiences of Child Welfare Supervisors and Workers • *Duane Vinokur-Kaplan*
- 305 The Parameters of Network Intervention: A Social Work Application • *Gail K. Auslander and Howard Litwin*
- 319 Isabella Graham and Joanna Bethune: Trailblazers of Organized Women's Benevolence • *Dorothy G. Becker*
- 337 Information Gain through Integrated Research Approaches • *William R. Nugent*
- Debate with Authors**
- 365 Comments on "The Future of Community Organization in Social Work" • *Stan Weisner*
- 367 Authors' Reply • *Stanley Wenocur and Michael Reisch*
- 368 Comments on "Scientific Imperatives in Social Work Research: Pluralism Is Not Skepticism" • *Martha Heineman Pieper*

Social Work

contents

Social Work (ISSN 0037-8048) is a professional journal committed to improving practice and extending knowledge in social work and social welfare. The Editorial Board welcomes manuscripts that yield new insights into established practices, evaluate new techniques and research, examine current social problems, or bring serious, critical analysis to bear on the problems of the profession itself. Opinions expressed in the journal are those of the authors and do not necessarily reflect the official position of NASW.

In the interest of accurate and unbiased communication, the NASW publications program subscribes to a belief in the importance of avoiding language that might imply sexual, ethnic, or other kinds of discrimination, stereotyping, or bias. NASW is committed to the fair and equal treatment of individuals and groups, and material submitted should not promote stereotypic or discriminatory attitudes and assumptions about people.

Advertising rates are available on request. Publication of an advertisement does not constitute an endorsement or approval of any products or services advertised, any point of view, standard, or opinion presented therein. NASW is not responsible for any claims made in an advertisement appearing in its publications.

Published in January, March, May, July, September, and November.

Social Work is indexed/abstracted in: Criminal Justice Abstracts, Current Contents: Social and Behavioral Science, Current Index to Journals in Education, Gerontological Abstracts, Hospital Literature Index, International Journal of Behavioral Social Work and Abstracts, Library Association Publishing Ltd., NCFR Family Resources Database, Plerton Press, Psychological Abstracts, Public Affairs Information Service, Quality Review Bulletin, Sage Family Studies Index, Science Center for Aging Information, Social Sciences Citation Index, Social Work Research and Abstracts, Social Sciences Index.

Subscription rates: Nonmembers: individuals—\$46 for 1 year, \$82 for 2 years; libraries/institutions—\$58 for 1 year, \$106 for 2 years. Members: The annual dues payment includes \$6.50 for the journal. (Canada—add \$3 per subscription year; foreign—add \$12 (air lift) per subscription year.)

National headquarters and office of publication—National Association of Social Workers, 7981 Eastern Avenue, Silver Spring, MD 20910.

Second-class postage paid at Silver Spring, MD and at Albany, NY. Postmaster: Send Form 3579 to NASW, 7981 Eastern Avenue, Silver Spring, MD 20910.

Copyright © 1987 by the National Association of Social Workers, Inc. Printed in U.S.A.

EDITORIAL PAGE

Who's Setting Social Work's Priorities? 99

ARTICLES

An Integrated Team Approach to Community Mental Health 101

Bruce A. Paradis

The Danæ Beyond the Family System 105

John Victor Complier

A Model Project for Families of the Chronically Mentally Ill 110

Patricia A. Ferris and Catherine A. Marshall

The Biological Basis of Schizophrenia 115

Edward H. Taylor

Aftercare Treatment for Schizophrenics

Living at Home 122

Jody D. Iodice and John S. Wodarski

Culturally Sensitive Treatment of Black Alcoholic Families 130

Mary Lou Politi Zitter

Relapse Prevention with Substance Abusers: Clinical Issues and Myths 133

Dennis C. Daley

Homosexuality in the Family: Lesbian and Gay Spouses 143

Norman L. Wyers

Contingency Analysis: Toward a Unified Theory for Social Work Practice 150

Bruce A. Thyer

BRIEFLY STATED

Licensing Exams: How Valid Are They? 159

David A. Johnson and Dan Huff

Parents in Prison: New Directions for Social Services 162

Creasie Finney Hairston and Patricia W. Lockett

Interviewing the Sexually Abused Child with Anatomically Correct Dolls 165

Jertlyn A. Shamroy

contents

Social Work

BOOK REVIEWS

Anne Minahan, editor-in-chief, *Encyclopedia of Social Work*; Sumner M. Rosen, David Fanshel, and Mary E. Lutz, eds., *Face of the Nation 1987*
Robert P. Stewart 167

Herbert S. Strean, *Resolving Resistances in Psychotherapy*
Jill Horowitz 167

Donald F. Krill, *The Beat Worker: Humanizing Social Work and
Psychotherapy Practice* Carol H. Meyer 168

Toba Schwaber Kerson with Lawrence A. Kerson, *Understanding
Chronic Illness: The Medical and Psychosocial Dimensions of Nine
Diseases* L. Diane Bernard 168

Sheldon H. Danziger and Daniel H. Weinberg, eds., *Fighting Poverty:
What Works and What Doesn't*; Martha R. Burt and Karen J. Pittman,
*Testing the Social Safety Net: The Impact of Changes in Support
Programs during the Reagan Administration*
Mimi Abramovitz 169

Nan Van Den Bergh and Lynn B. Cooper, eds., *Feminist Visions for
Social Work* Carel B. Germain 170

Dianne Cleveland, *Incest: The Story of Three Women*
J. Dianne Garner 171

Nancy R. Hooyman and Wendy Lustbader, *Taking Care: Supporting
Older People and Their Families*; Elizabeth D. Huttman, *Social Services
for the Elderly*; William J. Sauer and Raymond T. Coward, eds.,
*Social Support Networks and the Care of the Elderly:
Theory, Research, and Practice* Rosalie A. Kane 171

Katherine A. Kendall, ed., *Eileen Blackey: Pathfinder for the
Profession* Harold Lewis 172

Merle A. Fossom and Marilyn J. Mason, *Facing Shame: Families in
Recovery* Meredith Hanson 172

Ludwig L. Geismar and Katherine M. Wood, *Family and Delinquency:
Resocializing the Young Offender* John F. Longres 173

Mary Ann Jones, *A Second Chance for Families: Follow-up of
a Program to Prevent Foster Care*; Leslie M. Stein and
Janet L. Hoopes, *Identity Formation in the Adopted Adolescent:
The Delaware Family Study* Joan Shireman 173

Selected List of Publications Received 174

LETTERS 175

June Gary Hopps, Boston College, Chestnut Hill, MA, Editor-in-Chief

NATIONAL OFFICE

Dorothy V. Harris, ACSW, President;
Mark G. Battie, ACSW, Executive Director

DEPARTMENT OF PUBLICATIONS

Jacqueline Marx Atkins, Executive Editor;
Barbara A. Murray, Editorial/Production
Manager; Wendy Almeleh, F. Peter
Arnold, Jeanne L. Lasee, Staff Editors;
Linda Beebe, Sales/Marketing Manager;
Marcia Kovarsky, Rights and Permissions

EDITORIAL BOARD

Stephen M. Aigner, Iowa State University, Ames, IA; David M. Austin, University of Texas, Austin, TX; Patricia L. Ewalt, University of Kansas, Lawrence, KS; Naomi Gottlieb, University of Washington, Seattle, WA; Mary Ann Jones, New York University, New York, NY; Gary A. Lloyd, private practice, New Orleans, LA (Briefly Served Editor); John F. Longres, University of Wisconsin, Madison, WI; Paula Alper, Niessens, University of Illinois, Urbana, IL; Martha N. Ozawa, Washington University, St. Louis, MO

Shanti K. Khilnaka, Washington University, St. Louis, MO, Chair, Publications Committee

CONSULTING EDITORS

Geraldine L. Conner, Boston College, Chestnut Hill, MA; Alki Couzdoglou, Arizona State University, Tempe, AZ; Harold W. Demson, Jr., Rutgers University, New Brunswick, NJ; Margaret Elbow, New York, NY; Burt Galaway, University of Minnesota, Minneapolis, MN; Lawrence E. Gary, Hunter College, New York, NY; Ross Gibson, University of Michigan, Ann Arbor, MI; Aminifu R. Harvey, MAAT Institute for Human and Organizational Development, Washington, D.C.; Curtie Jantzen, University of Maryland, Baltimore, MD; Rosalie A. Kane, University of Minnesota, Minneapolis, MN; Susana Matorra, New York Hospital, New York, NY; Robert Nishimoto, University of Southern California, Los Angeles, CA; Rosemary C. Sarré, University of Michigan, Ann Arbor, MI; Ann W. Shyne, Bronxville, NY; Bernice K. Simon, University of Chicago, Chicago, IL (Book Review Editor); Harry Specht, University of California, Berkeley, CA

For information on criteria for submission to Social Work write for Information for Authors about NASW Publications; for reprints or permission see Volume 32, Number 1, p. 85.

Social Work

contents

EDITORIAL PAGE

The Cost of Caring 275

ARTICLES

Universalism and Income Testing in Family Policy:
New Perspectives on an Old Debate 277
Shella B. Kamerman and Alfred J. Kahn

Women and the Postindustrial Welfare State 282
June Axinn and Mark J. Stern

Children's Policy and Women's Policy: Congruence or Conflict? 289
Dorothy C. Miller

Vulnerability of Working Parents: Balancing Work and Home Roles 295
Bradley Googins and Dianne Burden

Unemployment Among Low-Income Women: An Exploratory Study 301
Rebecca Donovan, Nina Jaffe, and Viola M. Pirie

Battered Women: The Transformation of a Social Problem 306
Liane V. Davis

Gender and Homelessness 312
Jan L. Hagen

Gender and Publication Rates: A Reassessment with Population Data 317
Allen Rubin and David M. Powell

Groups for the Wives of Gay and Bisexual Men 321
Sandra Auerback and Charles Moser

Adolescent Depression: Assessing the Impact of Negative Cognitions
and Socioenvironmental Problems 326
Ronald L. Simons and Martin G. Miller

Social Workers' Perceptions of Counseling Effectiveness
for Asian American Clients 331
Noreen Mokuau

Sexual Discrimination in Social Work: Is It Salary or Advancement? 336
Reginald O. York, H. Carl Henley, and Dorothy N. Gamble

The Changing Role of Women and Social Security Reform 341
Barbara Brooks Johnson

Life Model Versus Conflict Model: A Feminist Perspective 346
Ketayun H. Gould

Social Work (ISSN 0037-8046) is a professional journal committed to improving practice and extending knowledge in social work and social welfare. The Editorial Board welcomes manuscripts that yield new insights into established practices, evaluate new techniques and research, examine current social problems, or bring serious, critical analysis to bear on the problems of the profession itself. Opinions expressed in the journal are those of the authors and do not necessarily reflect the official position of NASW.

In the interest of accurate and unbiased communication, the NASW publications program subscribes to a belief in the importance of avoiding language that might imply sexual, ethnic, or other kinds of discrimination, stereotyping, or bias. NASW is committed to the fair and equal treatment of individuals and groups, and material submitted should not promote stereotypic or discriminatory attitudes and assumptions about people.

Advertising rates are available on request. Publication of an advertisement does not constitute an endorsement or approval of any products or services advertised, any point of view, standard, or opinion presented therein. NASW is not responsible for any claims made in an advertisement appearing in its publications.

Published in January, March, May, July, September, and November.

Social Work is indexed/abstracted in: Criminal Justice Abstracts, Current Contents: Social and Behavioral Science, Current Index to Journals in Education, Gerontological Abstracts, Hospital Literature Index, International Journal of Behavioral Social Work and Abstracts, Library Association Publishing Ltd., MCFR Family Resources Database, Pleian Press, Psychological Abstracts, Public Affairs Information Service, Quality Review Bulletin, Sage Family Studies Index, Science Center for Aging Information, Social Sciences Citation Index, Social Work Research and Abstracts, Social Sciences Index.

Subscription rates: Nonmembers, individuals—\$46 for 1 year, \$82 for 2 years; libraries/institutions—\$56 for 1 year, \$106 for 2 years. Members: The annual dues payment includes \$6.50 for the journal. (Canada—add \$3 per subscription year; foreign—add \$12 [air lift] per subscription year.)

National headquarters and office of publication—National Association of Social Workers, 7981 Eastern Avenue, Silver Spring, MD 20910.

Second-class postage paid at Silver Spring, MD and at Albany, NY. Postmaster: Send Form 3579 to NASW, 7981 Eastern Avenue, Silver Spring, MD 20910.

Copyright © 1987 by the National Association of Social Workers, Inc. Printed in U.S.A.

(Continued on the next page)

contents

COMMENTS ON CURRENTS

- Government Policies and Black Progress:
The Role of Social Research in Public Policy Debates 353
Willard Richan

- Portrait of a Social Worker in China 356
Bong-ho Mok

- Forty-Two Ethiopian Boys: Observations of Their First Year in Israel 359
Suelien Zima

BRIEFLY STATED

- Notes to the Experts from the Parent of a Handicapped Child 361
Rosemary Alexander and Patricia Tompkins-McGill

- Alcoholic Women on Skid Row 362
Sandra C. Anderson

BOOK REVIEWS

- Fritz B. Simon, Helm Stierlin, and Lyman C. Wynne, eds.,
*The Language of Family Therapy: A Systemic Vocabulary
and Sourcebook* Harry Wasserman 366

- William J. Reid, *Family Problem Solving*; and Audrey D. Smith and
William J. Reid, *Role-Sharing Marriage* Jo Ann Allen 366

- Lisa Kaplan, *Working with Multiproblem Families*
Richard H. Calica 367

LETTERS 368

Social Work

June Gary Hopps, Boston College, Chestnut Hill, MA, Editor-in-Chief

NATIONAL OFFICE

Dorothy V. Harris, ACSW, President;
Mark G. Battie, ACSW, Executive Director

PUBLICATIONS DEPARTMENT

Linda Beebe, Director of Publications;
Raymond L. Everaman, Jr., Managing
Editor; Laurel J. Rumpf, Senior Editor;
Dorothy Harrell, Audrey S. Backenborg,
Staff Editors; Susan B. Marsh, Type
Coordinator

EDITORIAL BOARD

Stephen M. Aigner, Iowa State University,
Ames, IA; David M. Austin, University of
Texas, Austin, TX; Patricia L. Ewalt, Uni-
versity of Kansas, Lawrence, KS; Naomi
Gottlieb, University of Washington, Seattle,
WA; Mary Ann Jones, New York Uni-
versity, New York, NY; Gary A. Lloyd, pri-
vate practice, New Orleans, LA (Briefly
Stated Editor); John F. Longrea, University
of Wisconsin, Madison, WI; Paula Allen-
Meares, University of Illinois, Urbana, IL;
Martha N. Ozawa, Washington University,
St. Louis, MO

Shanti K. Khinduka, Washington Uni-
versity, St. Louis, MO, Chair, Publications
Committee

CONSULTING EDITORS

Geraldine L. Conner, Boston College, Chest-
nut Hill, MA; Alki Coudragion, Arizona
State University, Tempe, AZ; Harold W.
Demme, Jr., Rutgers University, New
Brunswick, NJ; Margaret Elbow, New
York, NY; Burt Galaway, University of
Minnesota, Minneapolis, MN; Lawrence E.
Gary, Hunter College, New York, NY; Ross
Gibson, University of Michigan, Ann Arbor,
MI; Annalisa B. Harvey, MAAT Institute for
Human and Organizational Enhance-
ment, Washington, D.C.; Curtis Jantzen,
University of Maryland, Baltimore, MD;
Rosalie A. Kane, University of Minnesota,
Minneapolis, MN; Susan Matorin, New
York Hospital, New York, NY; Robert
Nishimoto, University of Southern Califor-
nia, Los Angeles, CA; Rosemary C. Sarri,
University of Michigan, Ann Arbor, MI; Ann
W. Shyne, Bronxville, NY; Bernice K.
Simon, University of Chicago, Chicago, IL;
Book Review Editor: Harry Specht,
University of California, Berkeley, CA

For information on criteria for submission to
Social Work write for information for
Authors about NASW Publications; for re-
prints or permission see Volume 32, Number
1, p. 85 and Volume 32, Number 3, p. 270.

THEORIE UND PRAXIS DER SOZIALEN ARBEIT

INHALT

Margret Dieck Der vierte Familienbericht von 1986 - Grundlage altropolitischer Entscheidungen?	242
Fred Karl Aktivierende und zugehende Altenarbeit im Stadtreil	250
Ernst Engelke Die Pflege Schwerst- und Sterbenskranker aus der Sicht der Betroffenen	255
Franz Petermann Umgang mit aggressiven Kindern	263
Karl Bronke/Hans-Christoph Hoppensack/ Friedhorst Kriebisch Neuorganisation kommunaler Sozialdienste in Bremen	268
Stellungnahme der Arbeiterwohlfahrt Der Stellenwert der Tageseinrichtungen für Kinder innerhalb der Arbeiterwohlfahrt	277
INFORMATIONEN UND MATERIALIEN	
25 Jahre Sozialdienste der AW für Ausländer AW-Familienbildungsarbeit	279 280
Fachtagung »25 Jahre BSHG« u. a.	280
AUTORENVERZEICHNIS	

Herausgeber:
Arbeiterwohlfahrt
Bundesverband e. V.
Bonn

THEORIE UND PRAXIS DER SOZIALEN ARBEIT

INHALT

Eckhard Kasehorn/Esther Wetzels-Polzer Interventionsmöglichkeiten bei Altersverwirrtheit	282
Gerd Brunner Der Notfalldienst in Stuttgart	290
Monique Krietscher-Fauchs/Doris Schaeffer Selbsthilfegruppenarbeit brustanputierter Frauen	295
Uta McDonald-Schlichting/Heinz Ofie Beratung: ergebnis- oder prozessorientiert?	299
Gerhard Igl Das Dreiecksverhältnis im Sozialhilferecht	306
INFORMATIONEN UND MATERIALIEN	
Neue Sozialhilfe-Daten Neue polizeiliche Kriminalstatistik	313 315
»Einstiegsarife« in die Zwei-Klassen- Arbeitnehmer - made in USA	315
DGSP kritisiert Richtlinien der Bundesärztk- kammer zur Sterilisation Behinderter	317
FHS-Zusatzausbildung: Der Sozialarbeiter/ Sozialpädagoge als »Waldpädagoge« u. a. m.	318
NEUE FACHBÜCHER	
AUTORENVERZEICHNIS	

Herausgeber:
Arbeiterwohlfahrt
Bundesverband e. V.
Bonn

THEORIE UND PRAXIS DER SOZIALEN ARBEIT

INHALT

Reiner Kühnel/Gerhard Zimmermann Ausbildung zum Sozialarbeiter/ Sozialpädagogen – und was dann?	322
Klaus Orth Außerbetriebliche Ausbildung: Perspektiven für freie Träger der Jugendhilfe	328
Ruth Brand 4. Familienbericht • Die Situation der älteren Menschen in der Familie • Bericht der Sachverständigenkommission und Stellungnahme der Bundesregierung	333
Siegfried Borchers Die Institution Schiedsmann – ein soziales •Organ der Rechtspflege•	338
Theo Raschorn Beratung für Schuldner und nicht für Gläubiger!	346
Georg Göbel Internationaler Sozialdienst – Deutscher Zweig	350
Anneliese Weber Emanzipation im Alter – eine Utopie?	352
INFORMATIONEN UND MATERIALIEN	356
LESERFORUM	359
NEUE FACHBÜCHER	360
AUTORENVERZEICHNIS	360

Herausgeber:
Arbeiterwohlfahrt
Bundesverband e. V.
Bonn

THEORIE UND PRAXIS DER SOZIALEN ARBEIT

INHALT

Heinz Niedrig Kommt der neue BSHG-Warenkorb mit höheren Regelsätzen?	362
Fritz-Joachim Steinmeyer Sozialpolitik und soziale Arbeit im Sozialstaat heute	372
Gudrun und Kurt Eberhard Die erkenntnistheoretischen Grundlagen der Sozialarbeit/ Sozialpädagogik	376
Harald Pühl Schwedische Ansätze ganzheitlicher Familienarbeit	387
Gerhard Binder Koedukative Erziehung im Jugendwohnenzentrum	391
Hanna Permiën Kindertagesstätten: Notwendigkeit oder Notbehelf?	395
INFORMATIONEN UND MATERIALIEN	
34000 ABM-Beschäftigte in sozialen Diensten	398
DGB: Bundesregierung will Arbeitslosenkaese plündern	399
NEUE FACHBÜCHER	400
AUTORENVERZEICHNIS	400

Herausgeber:
Arbeiterwohlfahrt
Bundesverband e. V.
Bonn

Franc Dolenc, Kako hitreje reševati problematiko otrok begavcev romskega porekla, **Socialno delo**, 26, 1987, 4, 255-261

Prvi jugoslovanski posvet o problematiki deportacije in repatriacije otrok iz Italije in Avstrije (22. - 23.5.1987, Murska Sobota) je osvetlil razmere, ki pogojujejo novačenje otrok za opravljanje prestopniških dejanj v inozemstvu, seznanil udeležence z ukrepi, ki jih v republikah in pokrajinah sprejemajo, da bi zmanjšali odliv otrok romskega porekla iz njihovih bivalnih okolij in sprejel sklepe za nadaljnje obravnavanje tega problema. - Ured.

deportacija in repatriacija otrok, begavci, delo z Romi

Milna Rotar, Strokovna skupina za delo z otroki in mladostniki z motnjami vedenja in osebnosti pri centrih za socialno delo Koper, Piran, Izola, **Socialno delo**, 26, 1987, 4, 262-273

Poročilo o delu strokovne skupine od njene ustanovitve (1985) do danes. Na rednih mesečnih sestankih so med drugim razpravljali o osnutku prenove organizacij za usposabljanje otrok in mladostnikov z MVO in poslali pripombe, ki se nanašajo predvsem na ustanavljanje stanovanjskih skupin, ustrezni republiški komisiji. Skupina je razpravljala o prostovoljnem delu na obalnem področju in sprejela pobude s tem v zvezi, ter o prostem času mladine. Druge teme: o delu terapevtskih skupin za osnovnošolske otroke s težavami v odraščanju, obravnavanje zahtevnejših primerov. Skupina je pripravila posvetovanje o izhodiščih za ustanavljanje stanovanjskih skupin in prenovi vzgojnih zavodov in priredila dve strokovni ekskurziji. Predstavljen je program dela v prihodnje. - Ured.

mladina z MVO, stanovanjske skupine, prostovoljno delo, prosti čas mladine, skupinsko delo z otroki v OŠ, vzgojni zavodi, supervizija

Milko Poštrak, Nekaj Izhodišč za delo na področju preprečevanja odklonskih pojavov med mladimi na centru za socialno delo občine Ljubljana-Center, **Socialno delo**, 26, 1987, 4, 274-283

Navedenih je nekaj teoretičnih Izhodišč za te vrste dela, predvsem glede pojma odklonskosti in vzrokov odklonskega vedenja, nato pa so opisane možne oblike dela centra za socialno delo na področju preprečevanja (svetovanje ogroženim družinam in delo z njimi, terensko preventivno delo z mladinskimi skupinami, delo z institucijami - šola, delovne organizacije). Pomembno vlogo ima prostovoljno delo, ki ga center organizira ob sodelovanju z VSSD v Ljubljani. V osnovi je delo na tem področju usmerjeno na urejanje odnosov v družini in urejanje odnosov v okolju in sicer za populacijo otrok do štirinajstega leta in z mladostniki od petnajstega leta do polnoletnosti oziroma do dvajsetega leta. Pri tem CSD sodeluje s številnimi strokovnimi ustanovami. - Ured.

preprečevanje odklonskih pojavov pri mladini, mladina z MVO, teorije odklonskosti, prostovoljno delo, terensko delo z mladinskimi skupinami, svetovalno delo

SOCIALNO DELO

Časopis za teorijo in prakso

Letnik 25, 1987

KAZALO

Št. 1

PISMO UREDNIŠTVU 5

ČLANKI

- Tone Kikelj
Nekaj utrinkov iz zgodovine Rdečega križa Slovenije (ob 120 letnici RKS) 8
- Jože Ramovš
Delo z neozdravljivimi alkoholiki 16
- Marija Zdešar
Skupinski sestanki staršev otrok z epilepsijami kot oblika samopomoči (I. del) 32

POROČILA

- Stališča studentov socialnega dela do predvidenega usposabljanja za delo z računalnikom (Blaž Mesec) 53
- Seminarske naloge iz raziskovanja v okviru specializacije za socialno delo v lokalni skupnosti (I) (Blaž Mesec) 57
- Iz Uradnih listov (Andreja Kavar-Vidmar) 66

NOVE KNJIGE

- Simon de Bovoar, Starost. Prevedla Mirjana Vukmirović. BIGZ, Beograd 1986 (Andreja Kavar-Vidmar) 68
- Günther Wallraff, Čisto na dnu, Mladinska knjiga, Ljubljana 1986 (Srečo Dragoš) 70

IZ TVEGA TISKA 76

DOKUMENTACIJA 79

Št. 2

ČLANKI

- Bernard Stritih
Skupine za samopomoč v duševnih in socialnih težavah; dragocena oblika dela na meji med psihiatrijo in socialnim delom 97
- Pavla Rapoša-Tajršek
Neformalne aktivnosti so bistvena sestavina socialnega dela
- Marija Zdešar
Skupinski sestanki staršev otrok z epilepsijami kot oblika samopomoči (II. del) 129

POROČILA

- Studentje VŠSD o aidsu (Blaž Mesec) 139
- Iz Uradnih listov (Andreja Kavar-Vidmar) 141
- Srečanje slovenskih sociologov: neformalne dejavnosti v slovenski družbi (Blaž Mesec) 143

NOVE KNJIGE

- Dr. Karel Zupančič, Dedno pravo, ČZ Uradni list SRS, Ljubljana 1984 (Andreja Kavar-Vidmar) 149
- Pot v sožitje. Interno glasilo Društva terapevtov za alkoholizem SR Slovenije, leto 1, 1986, št. 1-5 (Blaž Mesec) 150

IZ TVEGA TISKA 153

DOKUMENTACIJA 167

St. 3

INVALIDI V ORGANIZACIJAH ZDRUŽENEGA DELA

- **Tone Brejc**
Vloga in delovanje služb v OZD pri reševanju "invalidske Problematike" 185
- **Ciril Klajnsčec**
Aktualni problemi funkcioniranja družbenega varstva invalidov v pogojih družbenostrukturne krize s posebnim poudarkom na položaj in vlogo v OZD 195
- **Dušan Rutar**
Demistifikacija ali prevrat v pojmovanju motiviranja delavcev 209
- **Irena Destovnik**
Nekaj misli o sodelovanju socialnih delavcev in medicincev dela 216
- **Sonja Lužaič**
Medicina dela kot sestavni del invalidskega varstva v OZD 220
- **Cveto Uršič**
Kompleksnost pravne regulative in problem njenega uresničevanja v vsakodnevni praksi način OZD 226
- **Rajko Prnaver**
Moj pogled na potrebo in možnosti rehabilitacijskega reševanja socialnih delavcev OZD z delavci s tehnično-tehnološkega področja 237
- **Ciril Klajnsčec**
Od iskanja opore v sistemu k opiranju na lastne moči (Zaključki in predlogi seminarja) 245

St. 4

CLANKI

- **Franc Dolenc**
Kako hitreje reševati problematiko otrok begavcev romskega porekla 255

- **Miha Rotar**

Strokovna skupina za delo z otroki in mladostniki z motnjami vedenja in osebnosti pri centrih za socialno delo Koper, Izola, Piran 262

- **Milko Poštrak**

Nekaj izhodišč za delo na področju preprečevanja odklonskih pojavov med mladimi na Centru za socialno delo občine Ljubljana-Center 274

POROČILA

- Koliko je socialnega v jugoslovanski otroški psihiatriji danes. Ob III. jugoslovanskem kongresu nevrologije in psihiatrije razvojne dobe (Anica Kos) 284

- Mednarodna konferenca o socialni integraciji invalidov (Zvonka Pretnar) 293

NOVE KNJIGE

- Vedenjske motnje mladostnikov v sodobnem času, ZPM, ČGP Delo, Ljubljana 1987 (Milko Poštrak) 296

IZ TVEGA TISKA

- Tovariška terapija (Sonja Žorga) 299

- Psihološka pomoč otrokom iz neugodnega okolja (Sonja Žorga) 307

DOKUMENTACIJA 312

ABECEDNO KAZALO AVTORJEV

- Brejc, Tone, 185
Destovnik, Irena, 216
Dolenc, Franc, 255
Dragoš, Srečo, 70
Kavar-Vidmar, Andreja, 66, 68, 141, 149
Kikelj, Anton, 8
Klajrčček, Ciril, 195, 245
Kos, Anica, 284
Lužaič, Sonja, 220
Mesec, Blaž, 53, 57, 76, 77, 139, 143, 150, 153, 154, 155, 156, 157, 195,
160, 162
Poštrak, Milko, 274, 296
Pretnar, Zvonka, 293
Prnaver, Rajko, 237
Ramovš, Jože, 26
Rapoša-Tajrček, Pavla, 120
Rotar, Miha, 262
Rutar, Dušan, 209
Stritih, Bernard, 97
Uršič, Cveto, 226
Zdešar, Marija, 32, 129
Žorga, Sonja, 299, 307

NAVODILO SODELAVCEM

Sodelavce prosimo, naj svoje prispevke pošiljajo v **dveh izvodih** na naslov Uredništvo Socialnega dela, Višja šola za socialne delavce, Šaranovičeva 5, 61000 Ljubljana.

Obseg člankov, teoretičnih razprav in poročil o raziskavah naj ne **presega 15 tipkanih strani**. Obseg ostalih prispevkov, to je poročil, vesti, ocen, prikazov idr. naj ne presega **5 tipkanih strani**, če ni drugače dogovorjeno. Člankom priložite povzetek do 15 vrstic.

Vsako besedilo naj bo napisano z dvojnimi razmakom, to je 30 vrstic na stran, ker sicer ni mogoče besedila popravljati.

Opombe in navajanje virov: (1) V opombah podrobneje pojasnjujemo besedilo ter navajamo dodatne reference. Opombe potekajo po zaporednih številkah, ki jih v besedilu pišemo za en razmik nad besedo, na katero se nanašajo (npr. pomoč¹). Vsebino opomb navedemo na koncu besedila pred seznamom literature. (2) **Vire** navajamo tako, da med besedilom navedemo v oklepajih ime avtorja, letnico izida dela, iz katerega je vzeta navedba, in stran (npr. (Fromm, 1963, 21). Na koncu besedila dodamo seznam **uporabljene** literature, urejen po **abecedni pislo** in imeni avtorjev.

Besedilu priložite na posebnem listu svoje **osebne podatke** (sc. ime in priimek, strokovni in znanstveni naslov, ustanovo, kjer ste zaposleni in funkcijo, natančen domači naslov z navedbo občine, številko žiro računa oz. izjavo, da ga nimate.

VSEM BRALCEM IN SODELAVCEM ŽELIMO VELIKO SREČE
IN DELOVNIH USPEHOV V LETU 1988.

Uredništvo

